

Miikael Kallio

**TUNNETILOJEN VAIKUTUKSISTA ARVIOINTI-
JA PÄÄTÖKSENTEKOTILANTEISIIN**
laskentatoimen kirjallisuudessa

Johtamisen ja talouden tiedekunta
Kandidaatin tutkielma
Joulukuu 2022

TIIVISTELMÄ

Miikael Kallio: Tunnetilojen vaikutuksista arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin laskentatoimen kirjallisuudessa
Kandidaatin tutkielma
Tampereen yliopisto
Kauppatieteiden kandidaattiohjelma
Joulukuu 2022

Tutkielmassa keskitytään tarkastelemaan sitä, kuinka tunnetilat vaikuttavat arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin laskentatoimen tutkimuksen näkökulmasta. Tutkimuksen tarkoituksena on syventää ymmärrystä siitä, miten tunnetilat vaikuttavat yksilön arviointiin ja päätöksentekoon. Tutkimuksessa tarkastellaan myös tapaa, jolla tunnetiloja on käsitelty käyttäytymislaskentatieteen alueella.

Tutkimuksessa havaittiin, että käyttäytymislaskentatieteen tutkimus on edelleen tuore aihealue – erityisesti tunnetiloihin keskittyvän tutkimuksen osalta. Katsaus jakaantuu karkeasti kahteen osaan arviointi- ja päätöksentekotilanteissa laadun ja eettisyyden mukaan. Arvioinnin ja päätöksenteon laatu ja eettisyys nousivat aineistosta keskeisimpinä tutkimuskohteina. Tutkimuksessa myös tunnetilat jaettiin kahteen osaan eli karkeisiin tunnetiloihin (positiivinen, negatiivinen ja neutraali) ja diskreetteihin tunnetiloihin (mm. pelko, ahdistuneisuus tai iloisuus).

Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Tämän narratiivisen kirjallisuuskatsauksen aineisto kerättiin pitkälti käyttäytymislaskentatieteellisestä tutkimuksesta, joka käsitteli olennaisesti tunnetilojen vaikutuksia erilaisiin arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin. Tutkimusaineisto valittiin rajauksen mukaisesti eli tutkimuksen koskien yksilön tunteellista ja laskennallista arviointi- ja päätöksentekotilannetta. Tutkimuksessa tukeuduttiin myös rahoituksen ja psykologian tutkimukseen. Tutkimuksen pohjustuksessa kuvataan aiheen liittymistä osaksi käyttäytymislaskentatiedettä. Pohjustuksessa tukeudutaan myös psykologiaan niin tunnetilan, kuin arviointi- ja päätöksentekotilanteen käsitteen määrittelemisessä.

Tutkielman aineiston perusteella havaittiin, että tunnetilat vaikuttavat arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin moninaisesti. Tunnetilat eivät kuitenkaan ennusta yksilön menestymistä arviointi- ja päätöksentekotilanteissa, vaan luovat ajatuksellisia ja toiminnallisia taipumuksia. Aineiston perusteella negatiiviset tunnetilat vahvistivat arvioinnin ja päätöksenteon laatua, mutta loivat taipumusta epäeettisyyteen. Toisaalta positiiviset tunnetilat heikensivät arvioinnin laatua, mutta edesauttoivat päätöksentekijän eettisyyttä. Kuitenkin diskreettien tunnetilojen vaikutuksien välillä on hienojakoisuutta. Tunnetilojen vaikutuksiin merkitsivät myös arviointi- ja päätöksentekotehtävän vaativuus, päätöksentekijän kokemus ja informaation tunteellinen sävy.

Avainsanat: tunnetila, arviointi, päätöksenteko, laatu, eettisyys

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	4
1.1 TUTKIMUKSEN AIHEENVALINNAN TAUSTASTA	4
1.2 TUTKIMUKSEN TAVOITTEISTA	5
1.3 TUTKIMUKSEN RAJAUKSISTA	6
1.4 TUTKIMUSMENETelmäSTÄ JA AINEISTOSTA	6
1.5 TUTKIELMAN RAKENTEESTA	7
2 TUTKIMUKSEN TAUSTASTA	8
2.1 TUNNETILAN MÄÄRITELMÄSTÄ	9
2.2 ARVIOINTI- JA PÄÄTÖKSENTEKOTILANTEEN MÄÄRITELMÄSTÄ	10
3 TUNNETILAT OSANA ARVIOINTI- JA PÄÄTÖKSENTEKOTILANNETTA	12
3.1 LAATU ARVIOINTITILANTEESSA	12
3.1.1 Positiivisten ja negatiivisten tunnetilojen vaikutuksista	12
3.1.2 Diskreettien tunnetilojen vaikutuksista	17
3.2 EETTISYYDESTÄ ARVIOINTITILANTEISSA	20
4 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	24
4.1 YHTEENVETO	24
4.2 JOHTOPÄÄTÖKSET	26
4.3 JATKOTUTKIMUSMAHDOLLISUUKSISTA	29
LÄHTEET	29

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen aiheenvalinnan taustasta

Käyttäytymistieteiden yhdistyminen laskentatoimen alueelle on vähäistä tähän päivään saakka. Ekonomisen teorian puolelta mm. Agenti- ja osakkeenomistaja teoria, tekevät oletuksen rationaalisesta ja aina etuaan maksivoimasta taloudellisesta toimijasta. Ackertin, Churchin ja Deavesin mukaan traditionaaliset ekonomiset mallit olettavat rutiininomaisesti, että yksilöt sisällyttävät tietoa päätöksentekoprosesseihin vain todennäköisyyksien, tilastojen ja laskennallisin menetelmin, epätunteellisella logiikalla (Ackert, Church & Deaves, 2003). Täydellä johdonmukaisuudella on kuitenkin rajoitteita. Hellmannin mukaan: “rajoittunut rationaalisuus olettaa kolmea rajoittavaa tekijää, jotka estävät optimoinnin, nimittäin inhimilliset rajoitteet, ajalliset rajoitteet ja informaatio rajoitteet” (Hellmann 2013, s. 39). Käsite yksinomaan taloudellisesta ihmisestä (Homo Economicus), toimintaamme selittävänä tekijänä, on osoittanut heikkoutta yhä kasvavissa määrin, niin myös laskentatoimen puolella (mm. Kahneman & Tversky 1979, Ashton 1995, Fischhoff 1982, Schwartz 2002, Libby & Lewis 1977). Kiinnostus käyttäytymistaloutta ja käyttäytymisrahoitusta kohtaan on lisääntynyt, monet taloustieteen tutkijat ovat yhä kiinnostuneempia tunnistamaan käyttäytymisteorioita, joiden avulla he voisivat saada lisätietoa kiinnostaviin tutkimuskysymyksiinsä (Zeff, 2011). Käyttäytymistutkimuksella pyritään tunnistamaan, kuinka yksilöt tekevät päätöksiä, ovat vuorovaikutuksessa ja vaikuttavat muihin yksilöihin, toimialoihin ja yhteiskuntaan (Kutluk, 2017). Huomio tunteellisuuden kriittisestä roolista päätöksenteossa ei ole viimeaikainen ilmentys, minkä vuoksi tarvitsemme lisätutkimusta syvemmältä piilevistä affektiivisistä mekanismeista, jotka vaikuttavat päätöksentekoon (Bhattacharjee & Moreno, 2002). Tafflerin, Spencen ja Eshraghin mukaan psykoanalytiikan yhdistäminen laskennan ja rahoituksen alueille on ollut hyvin vähäistä aina tähän päivään asti (Taffler, Spence & Eshraghi, 2017). Tästä huolimatta Kidan mukaan kognition ja tunnetilojen välisen yhteyden tutkimus osana arviointitilannetta ja päätöksentekoa, on välttämättömyys ymmärtääksemme laskennallista päätöksentekoa (Kida, 2001).

Käyttäytymislaskentatiede on yhdistelmä käyttäytymistieteitä ja laskentatieteitä. Sen tavoitteena on ymmärtää, selittää ja ennakoida ihmiskäyttäytymisen vaikutuksia laskennan kontekstissa (Menasha, 1974). Käyttäytymislaskennan tutkijat arvioivat käyttäytymisen, arvioinnin, päätöksenteon, kognitiivisten ja fysiologisten reaktioiden vaikutuksia laskennan informaatioon, ja tiedonantoon

yksin ja yhdessä (Libby & Thorne, 2018). Ackertin mukaan tunteilla on suuri vaikutus taloudelliseen käyttäytymiseen, mutta se ei kuitenkaan pilaa arvioinnin laatua (Ackert, Church & Deaves, 2003). Kun taas Damasionin mukaan, erilaisten kokeiden avulla on voitu olettaa, että tunteiden puute päätöksentekoprosessissa tuhoaa kyvyn tehdä rationaalisia päätöksiä (Damasio, 1990). Gaudinen ja Thornen tekevät osittain samankaltaisen oletuksen, jonka mukaan eettisen päätöksenteon näkökulmasta, tunnetilat ovat olennainen osa johdonmukaista eettistä päätöksentekoa. Tämän vuoksi eettisen päätöksenteon tutkimusta ei tulisi tehdä ilman tunnetilojen vaikutusten huomioimista (Gaudine & Thorne, 2001). Mikäli Damasio, Gaudine ja Thorne ovat oikeilla jäljillä, niin kuinka suuri rooli tunnetilojen vaikutuksilla on arviointiin ja päätöksentekoon. Tämä herättää myös mielenkiintoisen kysymyksen: onko oikeellista tai kannattavaa nähdä päätöksentekijä Homo Economicuksena vai ainoastaan Homer Simpsonina (Schneider, 2010)? Vai *evolvoituuko*¹ Homo Economicuksesta kenties jälleen Homo Sapiens (Thaler, 2000).

1.2 Tutkimuksen tavoitteista

Tutkimuksen tavoitteena on syventyä yksilön tunnetilojen vaikutuksiin arviointi- ja päätöksentekotilanteissa. Tarkemmin tutkimuksen tavoitteena on syventää ymmärrystä tunnetilojen vaikutuksista päätöksenteon laatuun ja eettisyyteen. Tutkimuksessa pyritään myös erottelamaan tunnetiloja ja niiden vaikutuksia arviointiin ja päätöksentekoon. Lisäksi tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä tämänhetkisestä käyttäytymislaskentatieteen tutkimuksen tilasta. Tavoitteena on luoda koherentti katsaus tunnetilojen vaikutuksista päätöksentekotilanteisiin käyttäytymislaskentatieteen näkökulmasta tukeutuen psykologian ja rahoituksen tutkimukseen.

Arvostaen käyttäytymislaskentatieteen tutkimusalueen tilaa, tavoitteena on luoda kokoavan katsauksen siitä, mitä ymmärrämme tunnetilojen vaikutuksista arvioimis- ja päätöksentekotilanteisiin. Tämän lisäksi tavoitteena on viestiä aihealueen merkityksestä laskentatoimen maailmalle ja kerätä mielenkiintoa käyttäytymislaskentatiedettä kohti.

Tavoitteena on myös lisätä ymmärrystä mahdollisista käytännön sovelluksista. Ymmärrys tunnetilojen vaikutuksista auttaa yksilöitä parempiin työskentelytuloksiin, käsittelemään ja elämään tunteidemme kanssa. Toisaalta parempi ymmärrys tunnetilojen vaikutuksista organisaatioiden sisällä,

¹ englannin kielen sanasta *evolve*, tarkoittaa *kehittyä*

auttaa yrityksiä kouluttamaan työntekijöitään ja tunnistamaan vallitsevan ilmapiirin ja sen vaikutukset.

1.3 Tutkimuksen rajauksista

Tutkielmassa keskistytään tarkastelemaan sitä, kuinka tunnetilat vaikuttavat arviointi- ja päätöksenteko tilanteisiin laskentatoimen tutkimuksen näkökulmasta. Tutkimuksessa syvennytään yksilön kokemien tuntemusten vaikutuksista päätöksentekoon, tunnetilojen interpersoonallisesta luonteesta huolimatta. Katsauksessani arviointi- ja päätöksentekotilanteiden kahtena pääkomponentteina toimivat laatu (tehokkuus ja tarkkuus) ja eettisyys, jotka edustavat suurinta osaa tunnesidonnaisen laskentatoimen tutkimusta.

Itsessään arviointi- ja päätöksentekotilanteissa yksilön käyttämät mekanismit eivät eroa huomattavasti tilanteen luonteen muuttuessa. Tämän vuoksi tutkimuksessa tukeudutaan laskentatoimen kirjallisuuden lisäksi rahoitukselliseen- ja strategiseen päätöksentekoon. Käyttäytymislaskentatiede on pitkälti ihmisen tutkimusta laskennan kontekstissa, joten tukeudun myös psykologian tutkimukseen tarkoituksenmukaisesti. Käyttäytymislaskentatieteen saralla tunnetilojen vaikutuksia arviointitilanteissa on pitkälti tutkittu yksilön kohdalla, johon tarkastelu myös rajataan. Tarkastelusta rajataan pois pienryhmän tai muun sosiologisen näkökannan tunnetilojen vuorovaikutuksellisesta luonteesta huolimatta. Tutkimus ei kuitenkaan rajaa ympäristöllisiä tekijöitä pois, kuten tunnelatautuneen informaation vaikutusta yksilön arviointi- ja päätöksentekoon.

1.4 Tutkimusmenetelmästä ja aineistosta

Tutkimus on luonteeltaan laadullinen. Tutkimusmenetelmänä on narratiivinen kirjallisuuskatsaus eli noudattaa kertomuksellista tutkimustyyliä ja tutkimustoteutus on yleiskatsaus. Tutkimuksen ideana on kerätä ja tiivistää aiempaa tutkimusta yhteen. Yleiskatsauksen luonteenomaisesti (Salmi, 2011) tutkimusaineistoa seulotaan tutkielman mukaan mielekkäästi, ja kerätystä tiedosta johdetaan synteesi. Tutkimusmenetelmällä pyritään ajantasaistamaan nykytutkimuksen tilaa. Käyttäytymislaskentatieteellistä tutkimusta edustaa pitkälti määrällinen tutkimusote. Tämän vuoksi laadullinen katsaus voidaan nähdä tarpeellisena, vaikkei tutkimustulokset yleiskatsauksessa olekaan yleistettävissä tai tarjoa analyttistä sisältöä (Salmi, 2011).

Tutkimusaineistona käytetään rajauksen mukaista käyttäytymislaskentatieteellistä kirjallisuutta. Tutkimusaineiston ja sen haku ei määräytynyt maantieteellisesti tai kielellisesti. Tutkimusaineisto oli kuitenkin pitkälti englannin kielistä. Tutkimuksessa tietoa haettiin tutkimusten hakupalveluiden (Andor) kautta, käyttäen hakusanoina; affect, mood, emotion, accounting, jdm (judgement-and-decision making), behavioral accounting ja ethich. Erinäiset tutkimukset löytyivät esimerkiksi GoogleScholarista tai muiden tutkimusten referensseistä.

Tutkimusaineiston valinnassa pyrittiin lähtökohtaisesti pysymään laskentatoimen alueella. Tutkimusprosessin aikana huomattiin, että käyttäytymislaskentatieteellinen tutkimus tunteiden vaikutuksista arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin oli suhteellisen suppeata. Suppeuteen on voinut vaikuttaa hakusanaston laajuus ja joidenkin artikkeleiden maksumuurit. Valikoituneessa aineistossa korostuvat tutkimuksen rajaukset. Kuten aikaisemmin rajauksissa todettiin, ihmisen arviointi- ja päätöksentekomekanismit eivät eroa toisistaan huomattavasti erilaisissa laskennallisissa konteksteissa, minkä vuoksi tukeudun myös laskentatoimen ulkopuoliseen materiaaliin. Valikoituneessa tutkimusaineistossa esiintyi siispä yksilö, arviointi- ja/tai päätöksentekotilanne, tunnetilat ja reaali maailman tehtävät/ongelmatilanteet. Yleisesti keskeistä tutkimusaineistossa oli tunnetilojen luomien ilmiöiden esiintyvyys. Sillä tutkimuksessa pureudutaan tunnetilojen vaikutuksiin erinäisiin arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin, tutkimusaineistoon valikoitui myös tunneympäristön vaikutuksia yksilön toimintaan.

1.5 Tutkielman rakenteesta

Tutkimuksen rakenne jakautuu neljään pääosaan. Tutkimuksen ensimmäisenä osiona on johdanto. Johdantokappaleessa taustoitetaan tutkimuksen, sen jälkeen lyhyesti tutkimuksen tavoitteista, rajauksista, tutkimusmenetelmästä ja rakenteesta.

Toisessa osiossa pohjustetaan tutkimusasetelmaa. Pohjustuksessa ensimmäiseksi tutkimusaihe liitetään käyttäytymislaskentatieteen kenttään. Tämän jälkeen pureudutaan tunnetilan käsitteen määritelmään ja keskeisiin teorioihin. Viimeisenä syvennyttään laskentatoimen arviointi- ja päätöksentekotilanteen käsitteen määritelmään.

Kolmannessa kappaleessa keskitytään tutkimusaineistoon eli tunnetilojen vaikutuksiin arviointi- ja päätöksentekotilanteissa. Kappale jakautuu kahteen pääosaan; arviointi- ja päätöksentekotilanteen

laatuun (tehokkuus, oikeellisuus) ja eettisyyteen. Kappale laadullisuudesta jakautuu kahteen alaotsikkoon; Positiiviset ja negatiiviset tunnetilat, ja diskreetit tunnetilat.

Neljännessä kappaleessa yhteenveto ja tutkimuksen johtopäätökset. Viimeisenä pohdintaa jatkotutkimusmahdollisuuksista.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTASTA

Käyttäytymislaskentatieteen keskeisistä näkökulmista kenties tunnetuin on Judgement and Decision Making (JDM) eli arviointi ja päätöksenteko. JDM jakautuu kahteen päätutkimuskohteeseen. Ensimmäisenä on JDM:n laatu (yksilön ja ryhmän) ja toisena mitataan päätöksentekijöiden JDM:n laadun ala- ja yläpäättä (Bonner, 2008). JDM tutkimus on siispä kiinnostunut, kuinka laadukasta päätöksentekoa on ja minkälaista päätöksentekoa on (Ashton, 1982). Keskeisenä edistysaskeleena JDM tutkimukseen ja ihmistoiminnan ymmärrykseen on toiminut dual-processing teoria, josta käyttäytymislaskentatieteen puolella käsitteet Systeemi 1 ja Systeemi 2 syntyi (Kahneman, 2011). Teoreettisessa lähestymisessä nopean ja autonomisen prosessin (tyyppi/systeemi 1) oletetaan antavan oletusvasteita, ellei siihen puutu erityisesti korkeamman asteen päättely prosessit (tyyppi/systeemi 2) (Evans & Stanovich, 2013). Ymmärtäessämme enemmän päätöksentekoprosesseistamme, voimme aktiivisesti ennakoida haitallista käyttäytymistä ja välttää sitä erinäisesti (esimerkiksi Kennedy, 1995, Bonner & Sprinkle, 2002 ja Farrell, Goh & White, 2014).

Vaikkakin tunnetiloilla on vahva interpersoonallinen sidos, on tutkimus käyttäytymislaskentatieteessä pitkälti keskittynyt yksilön päätöksentekoon toistaiseksi (Birnberg, 2011). On huomattavaa, että kirjanpityö on ihmisten välistä työtä. Tämän vuoksi epätunteellisen asenteen omaksuminen on osana työtä ja erityisesti epätunteellisuus ovat harhaanjohtavia käsitteitä ammatilliselle kylmyydelle, jota teknokraattisuus vaatii (Gill, 2009). Tähän asti tutkijat ovat keskittyneet tutkimaan, kuinka tunteelliset reaktiot vaikuttavat persoonan arvostelukykyyn ja päätöksentekoon (Boward, 1951). Esimerkiksi Morenon, Kidan ja Smithin tutkimustulokset viittaavat siihen, että tunnetilat saattavat altistaa managerit valitsemaan alhaisemman taloudellisen arvon tuottavia vaihtoehtoja (Moreno, Kida & Smith, 2002). Nofsinger huomauttaa, että miten ihmiset

tuntevat, niin he myös ajattelevat. Kuinka ihmiset tuntevat, tulee muiden ihmisten vaikutuksesta (Nofsinger, 2005). Kuinka yksilöt tuntevat toisista tai tulkitsevat toisia, saattaa vaikuttaa yksilön käytökseen. Lisäksi Libbyn ja Thornen mukaan yksilöille on tärkeää tulla nähdyksi ja tuloksena siitä, he toimivat ylläpitääkseen heidän itsetuntoaan ja parantaakseen muiden käsityksiä (Libby & Thorne, 2018).

2.1 Tunnetilan määritelmästä

American Psychological Association (APA, 2022²) mukaan tunne on “itsenäinen ilmiömäisesti tunnettu kokemus. Tunteet ovat subjektiivisia, arvioivia ja riippumattomia niitä herättävistä aisteista, ajatuksista tai kuvista. Ne arvioidaan väistämättä miellyttäväksi tai epämiellyttäväksi, mutta niillä voi olla tarkempia intrapsyykkisiä ominaisuuksia, jolloin esimerkiksi pelon affektiivinen sävy koetaan erilaiseksi kuin vihan.” Itse tunteesta hieman poiketen affekti on “mikä tahansa tunteen tai emotion kokemuksen, joka vaihtelee kärsimyksestä iloiseen tunteeseen, yksinkertaisimmista monimutkaisimpiin tunnetuntemuksiin ja normaaleimmista ja patologisimpiin tunnereaktioihin” (APA, 2022³). Usein affekti on yleisesti käytetty termi kuvaamaan joukkoa tuntemuksia, mukaan lukien moodit (mood) ja emotiot (Blay, Kadous & Sawers 2012). Näistä koetuista tunteista muodostuu tunnetiloja, jotka koetaan aina subjektiivisesti eli henkilökohtaisesti. On siis mahdollista, että tismalleen samankaltainen tilanne koetaankin erilaisesti yksilöiden välillä. Esimerkiksi yksilö saattaa kokea vahvemmin vastoinkäymisen lannistavana kuin toinen. Tunnetilan intensiivisyydessä eli emotionaalisten tilojen kokemuksen voimakkuudessa, riippumatta tilojen luonteesta, saattaa olla yksilöiden välillä eroavaisuuksia. Kuten kuitenkin ymmärrämme, tunnetilat ovat luonteeltaan intersoonallisia eli “kahden tai useamman henkilön välisiä toimia, tapahtumia ja tunteita. Esimerkiksi ihmissuhdetaidot ovat kykyjä, jotka antavat henkilölle mahdollisuuden harjoittaa tehokasta vuorovaikutusta ja suhteita muiden kanssa, kuten kyky kommunikoida ajatuksia ja tunteita tai ottaa asianmukaiset sosiaaliset vastuut” (APA, 2022⁴). Onneksemme, emme ole täysin tuntemustemme vallassa, vaan voimme oppia säätelemään (coping) tuntemuksiamme. Tunteiden säätely on “kognitiivisten ja käyttäytymisstrategioiden käyttöä tilanteen vaatimusten hallitsemiseksi,

² APA Dictionary of Psychology: Emotion

³ APA Dictionary of Psychology: Affect

⁴ APA Dictionary of Psychology: Interpersonal

kun ne arvioidaan resursseja rasittavaksi tai ylittäväksi tai stressin aiheuttamien negatiivisten tunteiden ja konfliktien vähentämiseksi” (APA, 2022⁵).

Tunteet ovat läsnä arjessa ja vaikuttavat alituisesti toimintaamme. Se, kuinka vastaanotamme tietoa ympäristöstä, kuinka sitä tulkitsemme ja kuinka tuntemukset vaikuttavat tietoihin prosesseihimme, on riippuvaisia affektiivisuudestamme. Esimerkkinä tiedon affektiivisesta vastaanottamisesta toimii Calsonin, Charlin ja Millerin tutkimus (Calson, Charli & Miller, 1988), jonka mukaan on oletettavaa, että ihmiset tallentavat materiaalia muistiin osittain sen affektiivisen sävyn perusteella. Tästä syystä positiivisen tunnetilan oletetaan toimivan vihjeenä, joka lisää tilapäisesti todennäköisyyttä siihen, että positiivisia kognitioita syntyy vasteena myöhempään ärsykkeeseen. Tunteiden vaikutuksista tapaamme tulkita tietoa kertoo Pfisterin ja Böhmin tutkimus tuntemustemme monipuolisuudesta. Heidän mukaansa tunnetilat ohjaavat yksilöiden huomion tehokkaasti tilanteen keskeisimpiin tekijöihin. Tämän vuoksi tunteet toimivat myös motivationaalisina ajureina ja eettisten päätöksenteon lähtökohtana (Pfister & Böhm, 2008).

Osana teoreettisesta taustaa tunteiden vaikutuksista kognitiivisiin prosesseihin toimivat Broaden-and-Build-teorian ja AIM-mallin. Positiivisen psykologian puolelta Fredrickson esitteli Broaden-and-Build teorian (Fredrickson, 2001). Hänen mukaansa positiivisilla tuntemuksilla on enemmän pitkäaikaisia seuraamuksia. Broaden-and-Build teorian mukaan positiiviset tuntemukset ovat ajureita yksilöiden kasvuun ja pro-sosiaaliseen edistykseen. Fredricksonin mukaan: “positiiviset tuntemukset laajentavat ihmisten ajatus-toiminta skaalaa, ajavat pois viipyileviä negatiivisia tuntemuksia, lisäävät psykologista resilienssiä ja rakentavat resilienssiä ja laukaisevat spiraalimaisen ja nousevan kehityksen emotionaalisen hyvinvoinnin paranemiseen” (Fredrickson, 2001, s. 224).

Toinen keskeinen malli on affektiivinen infuusiomalli eli AIM (Affect Infusion Model) (Forgas, 1995). Malli kuvaa tunnepitoisen informaation vaikutusta arviointi- ja päätöksentekoon. Forgasin malli jakautuu neljään päätöksentekijään vaikuttavaan tekijään; tunnetilat, motivaatio, kognitiivinen pääoma ja merkitys. Tutkimuksessani useiden artikkelien teoreettinen osuus nojautuu kyseiseen malliin.

2.2 Arviointi- ja päätöksentekotilanteen määritelmästä

⁵ APA Dictionary of Psychology: Coping

Päätöksenteko on kognitiivista toimintaa eli ”kaikki tietämisen ja tiedostamisen muodot, kuten havaitseminen, käsittäminen, muistaminen, päättely, tuomitseminen, kuvittelemine ja ongelmanratkaisu” (APA, 2022⁶). Päätöksenteko perustuu tiedon aktiiviselle keruulle, tiedon punnitsemiselle, jota seuraa kognitiivinen prosessi, jossa kahdesta tai useammasta vaihtoehdosta tehdään valinta. Lähtökohtaisesti laskentatoimen kontekstissa päätöksenteolla pyritään rationaalisuuteen eli kykyyn olla johdonmukainen tai avoin järjen käytölle.

Päätöksenteko jakautuu kahteen päävaiheeseen, arviointi ja päätöksenteko. Bonnerin mukaan termi *arvostelma/arviointi* (Judgement) tyypillisesti viittaa ajatuksen, mielipiteen tai arvioin kohteesta, tapahtumasta, tilasta tai muusta ilmiöstä (Bonner, 1999). Toisekseen termi *päätös* (Decision) viittaa päättämistä tai tulevista käsitykseen jostain ongelmasta ja toiminnan suunnasta. Päätöksenteko usein seuraa arvostelmaa, mikä vaatii valintaa useiden eri arvostelmien väliltä. Bonnerin mukaan: “Arvostelmat heijastelevat uskomuksiamme ja päätöksenteko heijastelee paitsi uskomuksiamme, niin myös mieltymyksiämme” (Bonner, 1999, s. 368). Tähän liittyen Kahneman esittää kysymyksen: “Onko intuitiivisesti mielekkäämpää arvioida tai suunnata toiminta taistelemaan sitä sääntöä vastaan, jota agentti suosisi. Jos vastaus kysymykseen on myöntävä, niin kuinka todennäköinen on tilanne, jossa mieleen juolahtava oleellinen sääntö on intuitiota vahvempi” (Kahneman, 2003, s. 1469). Täten myös ymmärtäessämme enemmän päätöksenteko prosesseistamme, voimme aktiivisesti ennakoita haitallista käyttäytymistä ja välttää sitä erillisesti (esim. Kennedy 1995, Bonner & Sprinkle 2002 ja Farrell, Goh & White 2014). Joskus myös yksilöt saattavat tehdä päätöksiä osittain tunnevaikutusten takia, vaikkei niillä olisi mitään tekemistä tilanteen kanssa (Johnson & Tversky 1983). Siispä, tunnetilojen tutkimus osana laskentatoimen kokonaisuutta on kypsymässä. Myös Slovicin, Finucanen, Petersin ja MacGregorin huomauttavat, että kiinnostus käyttäytymispäätöksentekoa kohtaan on erityisen ilahduttavaa, sillä suuri osa kirjanpidosta liittyy tiedon arviointiin, arvioiden muodostukseen ja arvioihin perustuvaan päätöksentekoon (Slovic, Finucane, Peters & MacGregor 2006).

Päätöksenteko on erottamaton osa tämänhetkistä laskennan harjoittamista. Päätöksenteko on vaadittava lähtökohta laskentatoimen harjoittajille ja vaatii useita vaikeita velvollisuuksia (Routeledge, 2018). Vaikkakin tutkimuksessa punnitaan päätöksentekoa laskentatoimen kontekstissa, ovat arviointi- ja päätöksentekotilanteet yksilön näkökannalta yhteneviä. Mittal ja Ross luonnehti tutkimuksessaan päätöksentekotilanteita seuraavasti: “Uskomme, että täysin teoreettisesta

⁶ APA Dictionary of Psychology: Decision-Making

näkökulmasta strategisessa päätöksenteossa ei ole mitään erityistä suhteessa verrattuna yksilön päätöksentekoon” (Mittal & Ross, 1998, s. 300).

Tutkimukseni keskittyy tunnetilojen vaikutuksiin arviointi- ja päätöksentekotilanteissa. Tutkin arviointitilanteita laadun (tehokkuus/tarkkuus), kuin eettisyyden näkökulmista, joihin tämänhetkinen käyttäytymislaskentatiede painottuu. Vaikeuden tutkimusalueelle luo ihmisen kognitiivisten prosessien ymmärtäminen, jota on kuvailtu termillä “Mustaksi boksiksi” (Birnberg & Ganguly, 2012, s. 2). Kun tähän yhtälöön lisätään tunnetilat, on toimintamme ennakoiminen yhä vaikeampaa. Tästä huolimatta näkökulma tunnetiloista mahdollistaa hienovaraisemman ymmärryksen tunnetilojen ja päätöksenteon keskinäisistä mekanismeista ja riippuvuuksista, jotka ohjaavat elämiämme (Boedker & Chua, 2013). Tutkimusta alueelta on – mutta tieteellinen tutkimus tunnesidonnaisesta rationaalisuudesta on vielä alussa (mm. Slovic, Finucane, Peters & MacGregor 2006, Nelson & Tan, 2005 ja Taffler, Crawford & Eshrahi, 2014).

3 TUNNETILAT OSANA ARVIOINTI- JA PÄÄTÖKSENTEKOTILANNETTA

3.1 Laatu arviointitilanteessa

3.1.1 Positiivisten ja negatiivisten tunnetilojen vaikutuksista

Kuten jo aikaisemmin totesimme, kognition ja tunnetilojen välisen yhteyden pohdinta osana arviointitilannetta ja päätöksentekoa, on välttämättömyys ymmärtääksemme laskennallista päätöksentekoa (Kida, 2001). Hirschleifer ja Hong Teohin mukaan olemme vähintään välillisesti inhimillisyytemme rajoittamia. Heidän mukaansa psykologiamme muokkaa laskentaprosesseihin vaikuttavia sääntöjä ja käytänteitä kahdella eri tavalla. Ensimmäisenä ovat hyvät säännöt huonoille käyttäjille, sillä puolueellisuutemme ja kognitiiviset prosessit luovat rajoitteita. Toisekseen ovat huonot säännöt, sillä psykologiset puolueellisuudet vaikuttavat myös suunnittelijoihin (Hirschleifer & Hong Teoh, 2009).

Nofsingerin mukaan useat psykologit uskovat, että tunnetilat ovat erityisen tärkeitä tekijöitä riskien ja epävarmuuden alaisena olevien päätösten tekemisessä, koska tunteet ovat vuorovaikutuksessa kognitiivisen arviointien kanssa päätösprosessissa (Nofsinger, 2010). Nofsingerin argumenttia tukee Ackertin näkökanta. Hänen mukaansa käyttäytymistieteellinen lähestyminen myös rahoituksen puolella vaatii tutkimuksen ulottamista psykologiaan, jotta pystymme todella ymmärtämään rahoituksellista päätöksentekoa (Ackert, 2003). Weberin, Hseen ja Welchin mukaan tunnetilat muovaavat käsityksiä riskeistä ja käyttäytymisvasteita riskeihin yhtä paljon kuin kognitiiviset arvioinnit (Weber, Hsee & Welch, 2001). Ihmiskäyttäytymisen, ja etenkin tarkemmin tunnetilojen kypsyvästä roolista laskentatoimen maailmassa huolimatta, tunnetiloilla näyttäisi siis olevan nykytutkimuksen valossa vaikutusta arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin.

Schwartzin tutkimus (Schwartz, 2002) tunnetilojen vaikutuksista aivoprosesseihin antaa kuvaa tunteiden suorista vaikutuksista tapaamme ajatella ja tehdä päätelmiä. Hänen tutkimuksensa keskittyy dual-process teoriaan, jonka mukaan positiiviset tunnetilat aktivoivat Systeemi 1 (tunteellinen, välitön, automaattinen systeemi), negatiiviset tunnetilat aktivoivat Systeemi 2 (Looginen, heuristinen, hidas systeemi). Tämänkaltaisella karkealla erottelulla voidaan ymmärtää paremmin tunnetilojen vaikutuksia päätöksenteon luonteeseen. Käyttäytymislaskentatieteen tutkimus nojautuu dual-process-ajatteluun teoreettiselta pohjaltaan.

Wright ja Bowerin tutkimus (Wright & Bower, 1992) antaa kuvaa tunnetilojen vaikutuksista päätöksentekotilanteisiin. Wright ja Bower tutkivat mielialan suoria vaikutuksia yksilön tapaan arvioida mahdollisia tulevaisuuden tapahtumia. Tutkimus toteutettiin 51:n vapaaehtoisen Stanfordin yliopistossa opiskelevan kesken, joista 22:n tiedettiin olevan hypnotisoitavissa jonkinlaiseen mielialaan. Mielialan hypnotisointi saavutettiin yksinkertaisesti kyselemällä ja muistelemalla menneitä positiivisia tai negatiivisia tapahtumia, ja täten saavuttaa negatiivinen tai positiivinen mieliala. Tutkimuksessa osallistujilta kysyttiin 12 henkilökohtaista tulevaisuuden kysymystä ja 12 yleistä tulevaisuutta koskevaa kysymystä, jotka edelleen jakautuivat positiivisiin ja negatiivisiin tulevaisuuden tapahtumiin. Tutkimustulokset osoittivat, että mielialoilla oli suora vaikutus subjektiiviseen todennäköisyyden arviointiin. Suhteessa vertailuryhmään, iloisen mielialan osallistujat olivat taipuvaisia yliarvioimaan positiivisen tapahtuman todennäköisyyttä ja aliarvioimaan negatiivisen tapahtuman todennäköisyyttä. Toisaalta surullisen mielialan osallistujille oli päinvastaisia taipumuksia, eli yliarvioida negatiiviset tapahtumat ja aliarvioida positiiviset tapahtumat. Eräänä selittävänä tekijänä saattaa pitkäaikaisen muistin informaation palautus ja siitä seuraavat tapahtumat: "Subjektiivisten todennäköisyyksien arviointiin vaaditaan pitkäaikaisen

muistin informaation palautusta ja päättelyprosesseja arvioimisen luontia. Ihmisen mieliala voi vaikuttaa muistin palautukseen ja todennäköisyysarviot päätyvät vääristyneeseen analyysiin, epätarkoituksenmukaisiin päätöksiin, ja vakaviin negatiivisiin vaikutuksiin päätöksentekijän hyvinvoinnissa ja ihmisiin päätöksen ympärillä” (Wright & Bower, 1992, s. 277). Tästä herää mielenkiintoinen kysymys, lainaten Birnbergiä; tekeekö tuntemuksemme meistä ylioptimistisia tai ylipessimistisiä (Birnberg, 2011, s. 12)?

Birnbergin kysymykseen liittyen, Johnson ja Tverskyn tutkimuksen valossa tunnetiloilla näyttäisi olevan vaikutusta myös riskinoton määrään (Johnson & Tversky, 1983). Johnsonin ja Tverskyn tutkimuksen tuloksia on tukemaan Mittalin ja Rossin tutkimus (Mittal & Ross, 1998). Heidän tutkimuskohteenaan oli mielialojen vaikutukset ja ongelman rajausta yleisesti ongelmien tulkinnessa ja riskinotossa osana strategista päätöksentekoa. Tutkimus jaettiin kahteen osaan näiden kahden tekijän mukaan – mielialojen vaikutukset ja ongelmien rajausta. Tutkimuksen kannalta olennainen osa Mittalin ja Rossin tutkimuksesta on heidän ensimmäinen tutkimusongelmansa. Ensimmäisessä tutkimuksessa 63:lle kauppatieteiden oppilaille jaettiin uutisartikkeleita koskevia tarinoita ja välittömästi tämän jälkeen simuloitu taloudellinen päätöksentekotilanne. Ensimmäinen osa viritti osallistujien mielialat positiivisiksi tai negatiivisiksi. Toisessa osuudessa mitattiin mielialojen vaikutuksia strategiseen päätöksentekoon. Tutkimustuloksissa löydettiin useampi erilainen vaikutus. Negatiivisen mielialan osallistujilla oli taipumus kuluttaa yleisesti nopeammin kuin positiivisen mielialan osallistujilla. Negatiivisen mielialan toimijat ottivat paitsi suurempia riskejä, niin myös heidän riskinottonsa kasvoi nopeammin. Toisaalta tutkimuksessa löydettiin yhteys positiivisen mielialan osallistujien halukkuuteen säilyttää positiivinen mieliala. Positiivisen mielialan säilyttäminen johti osallistujat välttelemään riskinottoa enemmän kuin negatiivisen mielialan osallistujat. Tuloksia tukee myös Isenin tutkimus, jonka mukaan positiivisella mielialalla olevat ihmiset haluavat säilyttää kyseisen mielialan, joten he ovat taipuvaisia välttelemään riskinottoa (Isen, 1984).

Mittalin ja Rossin mukaan (Mittal & Ross, 1998) positiivisen mielialan ihmiset ottavat enemmän riskejä tuottojen toivossa, kun päätöksentekotilanne koetaan turvalliseksi. Toisaalta positiivisen mielialan päätöksentekijät muuttuvat riskejä karttaviksi, kun päätöksentekotilanne koetaan vaaralliseksi. Myös heidän tutkimuksensa mukaan negatiivisen mielialan vaikutus päätöksentekijään on päin vastakkainen. Tämänkaltaiseen riskikäyttäytymiseen saattaa löytyä perusteita Bhattcharjeen ja Morenon tutkimuksesta (Bhattacharjee & Kimberly K. Moreno, 2013). Heidän mukaansa yksilöt, jotka kokevat positiivisia tuntemuksia, saattavat palauttaa mieleensä enemmän positiivista informaatiota muististaan päätöksentekoon. Kyse ei ole kuitenkaan ainoastaan positiivisista

informaatioista, vaan Broaden-and-Build-teorian mukaan positiivisella mielialalla on taipumus palauttaa yleisesti enemmän ajattelu- ja toimintamalleja päätöksentekijän tueksi (Fredrickson, 2001).

Edellisiä riskikäyttäytymiseen liittyviä tutkimustuloksia tukee Morenon, Kidan ja Smithin tutkimus (Moreno, Kida & Smith, 2002) tunnetilojen vaikutuksista riskinotto halukkuuteen pääoman budjetoinnissa. Heidän mukaansa aikaisempi tutkimus riskisidonnoisesta päätöksenteosta osoittaa, että päätöksentekijät välttelevät yleisesti riskejä, jos vaihtoehtojen oletetaan tuottavan tappiota. Heidän tutkimuksensa osoittaa toisin. Negatiivinen tai positiivinen tunnereaktio voi muuttaa yleistä riskikäyttäytymistä. Heidän mukaansa managerit olivat yleisesti riskiä vältteleviä tuottoihin emotionaalisen reaktion uupuessa, kuten prospekti teoria ennustaa. Toisaalta tunnetila ollessa läsnä, he olivat taipuvaisia välttelemään vaihtoehtoja, jotka tuottivat negatiivisia tuntemuksia ja hyväksyivät vaihtoehdot, jotka tuottivat positiivisia tuntemuksia.

Chung, Cohen ja Monroe tutkivat erilaisten mielialojen vaikutuksia varaston arvostukseen (Chung, Cohen & Monroe, 2008). Tutkimuksessa 102:lle osallistujalle jaettiin identtiset aineistot. Ainoana muuttujana tutkimuksessa toimi laskenta-aineistosta erillinen ja osallistujat erotteleva mielialan viritys (mood-induction treatment), jolla osallistujien mielialat viritettiin akseleilla negatiivinen, neutraali ja positiivinen. Tutkimuksessa huomattiin, että positiivisen mielialan osallistujien vastauksissa oli alhaisempi konsensus. Positiivisen mielialan osallistujat arvioivat myös varaston arvoja vähemmän konservatiivisesti kuin negatiivisen mielialan osallistujat. Toisaalta tutkimuksessa negatiivisen mielialan osallistujat käyttivät tutkimuksen mukaan keskimääri useammin konservatiivisuus heuristiikkaa, kuin neutraalin tai positiivisen mielialan osallistujat.

Eräänlaisena vasta-argumenttina positiivisten tunnetilojen taipumuksille yliarvioida varastonarvoja on Isenin maininta positiivisen mielialan vaikutuksista: “Kun löytyy enemmän heuristiikkaa, ja kun tarvitaan nopeita vastauksia, positiivisella mielialalla olevat voivat vastata asianmukaisella päätöksentekostrategialla. Toisaalta, jos tehtävä vaatii syvempää ja analyttisempää käsittelyä, hyvällä tuulella olevat ihmiset tunnistavat sen tarpeen ja pystyvät myös siihen “(Isen, 2004). Tämänkaltainen huomautus saa tukea mm. Broaden-and-Build teorialta. Myös Bhattacharjeen ja Morenon näkökanta tukee Isenin argumenttia. Heidän mukaansa positiiviset tunnetilat vaikuttavat edistävästi luovuuteen – johtamalla tilaan, jossa on saatavilla enemmän kognitiivista materiaalia käsiteltäväksi (Bhattacharjee & Moreno, 2002).

Tunnetiloja luovat myös käsillä olevan tehtävän vaativuus ja vastuullisuudet. Bagleyn tutki useiden vastuullisuuksien vaikutuksia auditoijiin. Hänen tutkimuksessaan (Bagley, 2010) löydettiin yhteys useiden esihenkilöiden asettamien vastuullisuuksien ja negatiivisten tunnetilojen välille. Auditoijat, joilla oli ainoastaan yksi esihenkilö, kokivat huomattavasti vähemmän negatiivisia tunteita, toisinkuin auditoijat, joilla oli useita esihenkilö. Tutkimuksessa löydettiin myös yhteys, että negatiivisilla tunnetiloilla saattaa olla haitallinen vaikutus alhaisemman vaikeusasteen auditointi tehtävästä suoriutumiseen. Tutkimuksessa vastuullisuus osuus jaettiin kolmeen osuuteen: ei vastuullisuuksia, yksi vastuullisuus ja useita vastuullisuuksia. Tämän jälkeen osallistujat jaettiin tehtävän vaikeusasteen mukaan korkean ja alhaisen asteen tehtäviin. Ja viimeiseksi tutkimuksen suunnittelussa näiden järjestystä muunneltiin osallistujien välillä. Vaikeammassa auditointi tehtävässä eli suhdeanalyysitehtävässä osallistujille annettiin taustatietoa ja fiktiivisen yrityksen taloudellisia tunnuslukuja ja pyydettiin listaamaan virheet, jotka saattoivat aiheuttaa muutoksia tunnusluvuissa. Alhaisemman vaikeuden auditointi tehtävässä osallistujilta pyydettiin luetteloimaan kontrollitestejä tarkastusmenettelytehtävän määrittämiseksi, olivatko asiakkaan erääntyvät kulut ja velat tehokkaat, ja luetteloimaan oleelliset testit, jotka paljastaisivat kirjaamattomat velat. Useilla vastuullisuuksien omaavilla osallistujilla huomattiin yleisesti huomattavasti korkeampaa negatiivista tunnetilaa kuin osallistujilla, joilla ei ollut vastuullisuuksia. Myös tehtävän vaativuuden noustessa negatiivisten tunnetilojen todennäköisyys kasvaa (Bagley, 2010).

Bhattacharjee ja Moreno tutkivat (Bhattacharjee & Moreno 2002) tunnelatautuneen informaation vaikutuksia kokemattomimpien ja kokeneempien auditoijien arviointiin. Tutkimukseen osallistui 84 eri tasoista laskennan ammattilaista. Kaikki osallistujat jaettiin kahteen ryhmään arpomalla. Toisessa ryhmässä olleille osallistujille jaettiin tunnelatautunutta informaatiota asiakkaan henkilöstöstä (ns. irrelevanttia tietoa) ja toiselle ryhmällä neutraalia informaatiota. Tämän jälkeen osallistujille jaettiin varaston arvioimiseen liittyvä tehtävä. Tutkimustuloksissa huomattiin eroavaisuuksia tunnelatautuneisuudella ja kokemuksellisuudella. Vähemmän kokeneet ja tunnelatautuneet osallistujat arvioivat asiakkaansa varaston vanhentuneisuuden riskin korkeammaksi, kuin he, jotka eivät käsitelleet tunnelatautunutta aineistoa. Toisaalta kokeneempien osallistujien välillä ei huomattu eroavaisuuksia riskiarvioissa, käsitelivät he tunnelatautunutta aineistoa tai ei. Myös Johnsonin ja Tverskyn huomautus tukee näitä tutkimustuloksia: “Kun kokeneemmille auditoijat jaetaan tunnelatautunutta irrelevanttia tietoa, pystyvät he sivuuttamaan sen informaation. Vähemmän kokeneet auditoijat sisällyttävät tämän irrelevantin negatiivistunteellisen informaation johtopäätöksiinsä, mikä johtaa jyrkempiin riskiarvioihin” (Johnson & Tversky, 1983, s. 20–31).

Bhattacharjeen ja Morenon tutkimus osoittaa, että kokemus on yksi tekijä, joka vaikuttaa yksilön arviointiin tunnelatautuneesta informaatiosta.

“*Kapeat kehukset* yleisesti vastaa sen ympäristön rakennetta, jonka pohjalta johtopäätöksiä tehdään”, toteisi Kahneman tutkimuksessaan rajoittuneesta rationaalisuudesta (Kahneman, 2003, s. 1460). Arviointitilanteessa saatavilla olevan tiedon määrä ja laatu merkitsee myös. Blay, Kadous ja Sawers tutkivat riskin ja tunnetilojen vaikutuksia tiedonhaun tehokkuuteen. Tutkimus jakautui kahteen erilliseen eksperimenttiin. Ensimmäisessä eksperimentissä osallistujien tuli tunnistaa arvokkaimmat (informatiivisimmat) tekijät monimutkaisesta aineistosta. Toisessa eksperimentissä tutkittiin, kuinka riski ja tunnetilat vaikuttavat informaation etsintään. Ensimmäisessä eksperimentissä löydettiin, että hakutilanteen korkea riskisyys vähentää informaation hakutehokkuutta. Heidän mukaansa: “Negatiivisen mielialan ympäristö muuttaa riskisyyden vaikutusta tiedonhakutehokkuuteen ja parantavat osallistujan strategista keskittymistä, kun riski on korkea. Täten, negatiivisen mielialan osallistajat onnistuivat paremmin tiedonhaussa korkea riskisissä olosuhteissa” (Blay, Kadous & Sawers, 2012, s. 80). Heidän tutkimuksensa mukaan positiivisen mielialan vaikutukset olivat päinvastaiset. Toisessa eksperimentissä löydettiin suora yhteys korkea riskisen ympäristön negatiivisista vaikutuksista tiedonhaun tehokkuuteen. Tutkimustuloksien perusteella molempien eksperimenttien löydökset näyttäisivät olevan samansuuntaisia. Tutkimuksessa löydettiin myös kolmas merkittävä tekijä. Yhteydestä alhaisen riskin tiedonhakutilanteeseen löydettiin, että neutraali mieliala tuotti tehokkaampia tiedonhakutuloksia, kuin positiivinen mieliala (Blay, Kadous & Sawers, 2012).

3.1.2 Diskreettien tunnetilojen vaikutuksista

Tunnetilojen jakaminen ylätasolla positiivisiin ja negatiivisiin tiloihin auttaa meitä ymmärtämään yleisesti tunnetilojen vaikutuksista arviointi- ja päätöksentekotilanteeseen. Tunnetilojen käsittäminen yksinomaan ylätasoina ei kuitenkaan tuota meille ymmärrystä esimerkiksi ahdistuneisuudesta tai intohimon tunteesta arviointitilanteissa. Esimerkiksi tutkimuksessaan Raghunathan ja Pham tutkivat yksilöiden päätöksentekoa ja riskinottoa niin uhkapelaamiskäyttäytymisen kuin työnhaun kautta negatiivisten mielialojen vaikutuksen alaisena (Raghunathan & Pham, 1999). Tutkimuksessa käsiteltävät negatiiviset mielialat jaettiin surullisuuteen ja ahdistukseen. Tutkimuksen mukaan surullisuus altisti osallistujia korkean riskin ja palkinnon päätöksentekoon, kun taas ahdistus altisti vastaajia alhaisen riskin ja palkinnon valinnoille. Tutkimuksen mukaan kyseisten tuntemusten luonto arviointi- ja päätöksentekoprosesseissa on poikkeava. Ahdistuksen tunteessa ihmiset haluavat luoda

selkeyttä, kun taas surullisuus suosii palkitsevuutta. “Huolimatta siitä, että molemmat ovat negatiivisia affektiivisia tiloja, ahdistus ja suru näyttävät siten laukaisevan selkeitä motivaatiotaipumusta” (Raghunathan & Pham, 1999). Tunnetilojen vaikutuksissa on hienojakoisuutta heidän mukaansa.

Pelon tunteen tiedetään olevan läsnä niin laskennan-, kuin rahoituksen kontekstissa. “Pelko on välttämätön, mutta kaksijakoinen tekijä auditoinnissa”, totesivat Guenin.Paracini, Malsch ja Paille (Guénin-Paracini, Malsch & Paillé, 2014, s. 283). Heidän tutkimuksensa mukaan tilintarkastusyrietykset pyrkivät luomaan ilmapiiriä, joka kannustaa paitsi itsensä ylittämiseen, niin myös vähentämään passivoivaa rutiininomaisuutta, joidenka kautta yritykset varjelevat maineitaan. Toisaalta tarkastustiimien jäsenet pyrkivät lievittämään pelon tunnetta, jotta he voivat muodostaa ja ilmaista johtopäätöksensä tietynlaisella varmuudella.

Pelon tunteet eivät johdu vain keinotekoisista tekijöistä, vaan eteenkin toimialan sisäsyntyisestä epävarmuudesta, joka luo pelkoa ja ahdistusta päätöksentekijöiden keskuudessa. Taffler, Crawford ja Eshraghi tutkivat epävarmuuden luomien tunnetilojen vaikutuksia salkunhoitajien arviointi- ja päätöksentekoon (Taffler, Crawford & Eshraghi, 2017). Heidän tutkimuksessaan haastateltiin 51 salkunhoitajaa useasta eri kansainvälisestä rahoitustoimijasta, ja kuinka he todellisuudessa tekevät sijoituspäätöksiä. Sijoituspäätöksiin ajavia syitä on useita, mutta tutkimuksessa keskityttiin pelon ja ahdistuksen tunteeseen osana sijoituspäätöksiä. Tutkimuksen mukaan: “Salkunhoitajat näkevät itsensä jatkuvassa taistelussa markkinoita ja muita sijoittajia vastaan ansaitakseen alfaa asiakkaillensa eli korkeampaa tuottoa sijoituksilleen kuin markkinoiden keskituotto” (Taffler, Crawford & Eshraghi, 2017, s. 65). Tämän vuoksi yleinen ymmärrys korkeista ahdistuksen tunteista, joiden kanssa sijoittajat työskentelevät, ja useista tavoista, joilla he kamppailevat näitä tuntemuksia vastaan, ovat tärkeitä tekijöitä itsessään ymmärtääksemme sijoituspäätöksien tekemisprosessia. Tämän kaltaisten pelon ja ahdistuksen tunteiden vahvistuessa ihmiset todennäköisemmin välttelevät riskejä ja omaksuvat riskin yleisesti vakavampana (Lerner & Keltner, 2001). Myös Taylor (Taylor, 1991) huomauttaa, että negatiivisilla tapahtumilla on taipumus herättää suurempia fysiologisia ja tunteellisia reaktioita, kuin positiivisilla tapahtumilla. Täten, negatiivisilla tuntemuksilla saattaa olla suurempi vaikutus yleisesti päätöksentekoprosesseihin kuin positiivisilla tuntemuksilla. Nämä havainnot herättävät kysymyksen siitä, vaikuttavatko negatiiviset tunnetilat ja tunteet yleisesti enemmän arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin kuin positiiviset tunnetilat.

Positiivisten tunteiden tutkimus on laskennan kontekstissa keskittynyt pitkälti iloisuuteen ja intohimoisuuteen. Baxterin, Carlsson-Wallin, Krausin ja Chuan mukaan intohimon tunteuksia herättävät mielenkiinnon kohteet ovat sen kaltaisia tekijöitä, jotka koukuttavat, kiinnittävät ja sitovat tunteellisesti yhteen toimijat, vaikkakin eri tavoin ja vaihtelevasti, ja eri asteisesti ja erilaisissa tunteellisissa muodoissa. Intohtimon kohteet keskittyvät tunnetiloihin interpsykologisina tai välillisinä käsitteinä (Baxter, Carlsson-Wall, Chua & Kraus, 2013). Myös Boedkerin ja Chuan tutkimus (Boedker & Chua, 2013, s. 245) puhuu organisaatioiden tunteellisesta puolesta: "Laskentateknologiat pelaavat ihmisten intohimoilla ja tunteuksilla, eikä yksinään heidän intellektuaalisilla ja päättelykyky taidoilla, ja että tämä tunteellinen kulma laskennassa on se, mikä luo ja pitää yllä toimintaa organisaatioiden verkostossa." Intohtimon rooli osana laskentateknologiaa on ymmärretty jo pitkään. Silti Jensen ja Mecklingin mukaan suuresta osasta yleisestä laskentatoimen tutkimusta edustaa agentti teoria, joka mallintaa ihmiset pitkälti oman edun maksimoiviksi toimijoiksi ja ilmeisesti epäintohtimoiksi (Jensen & Meckling 1976).

Bagleyn mukaan (Bagley, 2010) on ennenaikaista päätellä, että negatiivinen tunnetila ei vaikuttaisi haitallisesti tarkastajien suorittamiseen erittäin monimutkaisissa tehtävissä. Hänen tutkimuksessaan havaittiin, että negatiivinen tunnetila voi vaikuttaa haitallisesti tehtävästä suoriutumiseen. Hänen mukaansa myös on mahdollista, että monimutkaisemmissa arviointi- ja päätöksentekotilanteissa negatiivisilla tunnetiloilla voi olla suurempaa suorituskyvyn vaihtelua (Bagley, 2010). Myös Vosburgin tutkimuksen (Vosburg, 1998) mukaan luontainen positiivinen tunnetila helpottaa huomattavasti poikkeavan ajattelun tehtävästä suoriutumiseen ja negatiivinen mieliala estää sitä. Hänen tutkimustuloksensa myös viittaavat siihen, että kohonnut mieliala saattaa suosia miellyttäviä strategioita, jotka johtavat korkeampaan määrään mahdollisia ratkaisuja (myös Broaden-and-Build). Tätä vastoin negatiiviset mielialat saattavat suosia optimoivaa strategiaa ja täten kiinnittävät huomiota ajatusten laatuun, jolla on haitallisia vaikutuksia luovan tehtävän ratkaisuun. Myös Bhattacharjeen ja Morenon mukaan suurin osa tutkimuksesta tukee positiivisten tunnetilojen ja luovuuden välistä yhteyttä (Bhattacharjee & Moreno 2002).

Cianci ja Bierstaker laajensivat tutkimuksen mielialojen vaikutuksista arviointi- ja päätöksentekotilanteista. Heidän tutkimuksensa keskittyi (Cianci & Bierstaker, 2009) siihen, kuinka erilaiset mielialat vaikuttavat laskennan ammattilaisten arviointitarkkuuteen ja eettisyyteen. Arviointitarkkuudessa osallistujia pyydettiin luomaan mahdollisia selityksiä rahoituksellisten suhdelukujen vaihteluihin. Eettisessä osuudessa tutkittiin osallistujien totuudenmukaista informaation raportointia kahdella erilaisella eettisellä tehtävällä. Ensimmäisessä eettisessä

tehtävässä osallistujia pyydettiin arvioimaan asteikoilla 1–10 sitä, kuinka todennäköisesti ammattilainen suosittelisi asiakkaan jättävän inventaarion pois laskuista. Toisessa eettisessä tehtävässä osallistujia pyydettiin arvioimaan asteikolla 1–10 sitä, kuinka todennäköisesti raportoisit 25:stä ylimääräisestä pienestä lisäyksestä ja näiden havaintojen sisällöstä. Tutkimuksen tulokset olivat yhtenevät aikaisemman tutkimuksen ja asetettujen hypoteesien kanssa. Ensimmäiseksi negatiivisen mielialan osallistujat pärjäsivät hypoteesin luonti tehtävässä paremmin kuin positiivisen mielialan osallistujat. Negatiivisen mielialan ammattilaiset loivat tarkempia hypoteeseja suhdannevaihteluiden selityksiksi. Toisaalta toisessa tehtävässä koskien eettisyyttä – 25:n lisäyksen raportoinnissa – positiivisen mielialan osallistujat pärjäsivät paremmin. Positiivisen mielialan osallistujat kokivat oleellisemmaksi raportoinnin kuin negatiivisen mielialan osallistujat. Kolmas tutkimuksen löydös koski toista eettistä tehtävää. Sen mukaan positiivisen mielialan osallistujat jättivät todennäköisemmin vanhentuneen inventaarion pois kirjoilta, kuin negatiivisen mielialan osallistujat (Cianci & Bierstaker, 2009).

3.2 Eettisyydestä arviointitilanteissa

Vastuullisen liiketoiminnan roolin kasvaessa on myös yksilöiden päätöksenteon eettisyydellä yhä suurempi rooli osana laskennan harjoittamisen kokonaisuutta. Ciancin ja Bierstakerin tutkimuksen mukaan tunnetiloilla näyttäisi olevan vaikutusta arviointi- ja päätöksentekotilanteissa eettisyyteen (Cianci & Bierstaker, 2009). Kyseisen tutkimuksen tulokset ovat yhtenevät myös Thornen ja Gaudinen tutkimukseen (Gaudine & Thorne, 2001), jossa he luovat mallin kuvaamaan mielialojen vaikutuksista yksilön eettiseen päätöksentekoon. Malli kuvaa erilaisia eettisiä arvostelmia, joita yksilöt ovat taipuvaisia tekemään tiettyjen mielialojen vaikutuksen alaisena. Malli jakaantuu kahteen päätuntemukseen (positiiviseen ja negatiiviseen) ja kuvaa kuinka ne vaikuttavat Restin Moraalisen toiminnan mallin (Rest, 1986) neljään pääkomponenttiin. Gaudinen ja Thornen mukaan (Gaudine & Thorne, 2001) keskeisimpänä löydöksenä malli ehdottaa, ettei tunnetiloja voida ohittaa, sillä tuntemuksemme ovat keskeinen laukaisin sisällämme, joka varoittaa eettisestä dilemmasta. Heidän mukaansa tunnetilat ovat olennainen osa rationaalista eettistä prosessia, minkä vuoksi eettisen päätöksenteon tutkimusta ei tulisi tehdä ilman tunnetilojen vaikutusten punnintaa.

Thornen ja Gaudianen mallia puoltaa myös Curtisin tutkimus tunnetilojen roolista osana laskentatapahtumia. Curtisin tutkimus käsittelee mielialan vaikutuksia tilintarkastajan halukkuuteen raportoida työyhteisönsä jäsenen epäeettisestä toiminnasta esimiehelleen. Tutkimuksen tulokset viittasivat siihen, että positiivisella mielialalla olleet osallistujat olivat taipuvaisempia raportoimaan

epäeettisestä toiminnasta. Päinvastoin kuin positiivisen mielialan osallistujilla, negatiivisen mielialan osallistajat eivät olleet yhtä halukkaita raportoimaan epäeettisestä toiminnasta (Curtis, 2006).

Reckers-Sauciuc ja Lowe tutkivat taipumuksellisten tunnetilojen vaikutuksia epäeettiseen toimintaan puuttumisherkkyyteen (Reckers-Sauciuc & Lowe, 2010). Heidän tutkimuksensa keskittyy neljään erilaiseen diskreettiin tunnetilaan; surullisuus, pelko, iloisuus/tyytyväisyys ja herääminen (arousal). Tutkimuksessa tunnetilat kuitenkin kategorisoidaan aktiivisuuden ja passiivisuuden mukaan (The Circumplex model of affect). Passiivisiin tunnetiloihin kategorisoituu surullisuus, pelko ja tyytyväisyys. Aktiivisiin tunnetiloihin kategorisoituu tunteellinen herääminen. Työympäristöllä on tunnetilojen kehittymisen kannalta keskeinen asema. Näiden tunnetilojen vaikutuksia epäeettiseen toimintaan puuttumiseen tutkivat he kahden mallin kautta – toksisen kolmion mallin (Toxic Triangle) ja pro-sosiaalisen organisaatio käyttäytymismallin (Pro-Social Organizational Behavioral) kautta. Tutkimus toteutettiin 75:n maisteri tason kauppatieteellisen alan opiskelijan kesken. Tutkimuksessa mitattiin positiivisten ja negatiivisten tunnetilojen vaikutuksia epäeettiseen toimintaan puuttumisherkkyyteen. Kuitenkaan suoraa yhteyttä tutkimuksessa ei löydetty positiivisen ja negatiivisen tunnetilan väliltä. Tunnetilojen kategorisointi aktiivisiin ja passiivisiin nosti tutkimuksesta havaintoja. Ainoa tunnetila, joka johti korkeampaan todennäköisyyteen raportoida epäeettisestä toiminnasta, oli heräämisen tunnetila eli positiivinen ja aktiivinen tila. Toisinkuin aktiiviset tunnetilat, passiivisessa tilassa positiivisilla tai negatiivisilla tunnetiloilla ei ollut vaikutusta tutkimustuloksiin. Passiivinen tila altisti osallistujia katsomaan epäeettistä toimintaa läpi sormien.

Johnsonin, Lowen ja Reckersin tutkivat (Johnson, Lowe & Reckers, 2016) organisaatioiden hierarkkisen rakenteen luomien jännitteiden vaikutuksista toiminnan eettisyyteen. Tutkimusasetelmassa pyrittiin arvioimaan alaisten kyvykkyyttä vastustaa pakottavaa painetta epäeettiseen toimintaan julkisessa kirjanpidossa. Kutakin osallistujaa manipuloitiin satunnaisesti yhdellä kolmesta tunnetilasta: herääminen (arousal), pelko tai merkityksettömyys. Aivan kuten Lowen ja Reckers-Sauciucin tutkimuksessa (Reckers-Sauciuc & Lowe, 2010), Johnsonin tutkimuksessa tunnetilat kategorisoitiin aktiivisen ja passiivisen tunnetilan välillä. Tutkimukseen osallistui 170 seniori tason auditoijaa kahdesta suuresta kansainvälisestä yhtiöstä. Tutkimuksessa esihenkilö pyysi osallistujia suorittamaan tai sallia asiakkaan suorittamaan, epäeettisiä suoritteita. Tutkimustulokset yhtenevät aikaisemman tutkimuksen kanssa tunnetilojen vaikutuksista eettisyyteen laskennan kontekstissa. Korkeammat positiiviset ja aktiiviset heränneisyyden tilat alensivat tottelevaisuutta suhteessa esihenkilön vaatimuksiin. Toisaalta kaksi muuta negatiivista mielialaa – pelko ja merkityksettömyys – loivat passiivisen mielialan, jotka lisäsivät taipumusta raportoida

esihenkilön tahdon mukaisesti (Johnson, Lowe & Reckers, 2016). Myös Fiskin ja Taylorin mukaan lähtökohtaisesti negatiiviset tunteet johtavat ongelmien välttelyyn ja positiiviset tunteet lähestymiseen (Fiske & Taylor, 1991). Myös Bhattacharjeen ja Morenon tutkimustulokset (Bhattacharjee & Moreno 2002) osoittavat, että yleisesti positiivinen mieliala auttaa konfliktien ratkaisussa, millä saattaa olla yhteys eettisiin konflikteihin puuttumiseen.

Arviointi- ja päätöksentekotilanteissa tunnetilan suunta ei vaikuta yksinomaan, vaan myös tunnetilan voimakkuus eli intensiteetti. Blayn, Douthitin, Fulmerin ja Bachmanin tutkimuksen (Blay, Douthit, Fulmer & Bachman, 2018) tausta-ajatuksena toimi teoria yksilön tahdosta suosia rehellisyyttä välttääkseen negatiivisia tunnetiloja sosiaalisten normien rikkomisesta. He syventyivät tunnetilan intensiteetin (NAI = Negative affect intensity) eroavaisuuksiin yksilöiden välillä. Tutkimuksessa kohteena toimi yritysten budjetointi päätökset, joissa tiedetään olevan liikkumavaraa epäeettiseen toimintaan. Tutkimus suoritettiin 60:n laskennan ammattilaisen kesken. Tutkimuseksperimentissä osallistujat suostuivat AIM testiin (Affect Intensity Measure), jolla pystytään määrittämään yksilön yleinen tunteellinen intensiteetti. Tutkimustuloksissa löydettiin yhteys korkean NAI:n ja taipumuksen rehellisyyteen välillä. Päinvastoin tutkimuksessa alhaisemmalla negatiivisten tunteiden intensiteetillä oli yhteys alhaisempaan rehellisyyden tasoon. Tämän vuoksi alhaisen negatiivisen tunnetilan intensiteetin organisaatioissa suositaan virallisia kontrollistrategioita rehellisyyden kannustamiseksi. Guénin-Paracinin, Malschin ja Paillén tutkimustulokset (Guénin-Paracini, Malsch & Paillé, 2014) organisaatioiden ylläpitämästä ilmapiiristä ja sen vaikutuksista yksilön päätöksentekoon tukevat näitä tutkimustuloksia.

Shawver ja Clements tutkivat ansiosidonnaisen johtamisen ongelmien vaikutuksia laskennan ammattilaiseen ja epäeettinen toiminnan herättämiä tunnetiloja. Tutkimukseen (Shawver & Clements, 2012) osallistui 171 sertifioitua laskennan ammattilaista. Jokainen osallistuja vastasi kolmeen kysymykseen molemmissa kahdessa skenaariossa, jotka heille esitettiin. Osallistujat arvioivat skenaarioiden mahdollisia eettisiä ongelmia. Tutkimustuloksissa löydettiin vahva yhteys tunnetilojen ja eettisen arvioinnin välillä; molemmissa skenaarioissa, joissa epäeettistä toimintaa esiintyi ja se katsottiin läpi sormien, tuotti se negatiivista mielialaa laskennan ammattilaisille. Tämän kaltaiset tutkimustulokset viittaavat siihen, että epäeettisen valinnan tuottamat negatiiviset tunteet estävät uutta epäeettistä päätöksentekoa tai epäeettisen toiminnan hyväksymistä.

Guénin-Paracinin, Malschin ja Paillén tutkimuskohteena olivat suurten auditointi firmojen olosuhteiden vaikutuksia työntekijöihin Ranskassa. Tutkimuksessa (Guénin-Paracini, Malsch

& Paillé, 2014) auditointi firmoissa vallitsee pelon ilmapiiri, jota pyritään luomaan epävirallisesti ja virallisesti. Tutkimuksen löytöjen mukaan pelon ilmapiirillä on kaksinainen vaikutus. Pelon ilmapiirillä pyritään luomaan itsensä ylittämistä ja pyritään välttämään työntekijöiden passivoitumista, ja täten suojellaan firman mainetta. Toisaalta työntekijät pyrkivät lievittämään näitä pelon tunteita, jotta heidän päätöksentekonsa saavuttaisi varmuuden tunteen. Tutkimustulosten mukaan auditointiprosesseja tulisi punnita tarkemmin emotionaalisesta näkökulmasta, kun puhutaan riskeistä. Heidän mukaansa varmuuden tunne ilman pelon tunnetta voi tuottaa huonoa riskikäyttäytymistä niille, jotka mahdollisesti eivät ole tarkkaavaisia hoitaessaan tehtäviään. Toisaalta pelon tunne ilman varmuuden tunnetta voi olla myös vaarallinen, sillä se saattaa aiheuttaa riskien välttelyä vastualueilla. Mrkvan mukaan (Mrkva, 2020) tarkkaavaisuuden väheneminen vähentää tunteellisuutta, niin myös tarkkaavaisuuden kasvu tehostaa tunteellisuutta eli tarkkaavaisuudella on yhteys tunnetilan intensiteettiin.

Garcian ja Herrbachin mukaan tutkimus on osoittanut, että auditointiympäristö todennäköisesti synnyttää affektiivisia tiloja jäsenten keskuudessa heidän affektiivisten asenteidensa yläpuolella (Garcia & Herrbach, 2010). Myös Barsaden ja Gibsonin mukaan ihmiset käyttävät tunteitaan ilmaisemaan ympäristönsä tilaa. Negatiiviset tuntemukset toimivat eräänlaisina signaalina päätöksentekijöille, että jokin on vialla. Silloin myös aktiivinen kognitiivinen prosessointi jatkuu, kun ihmiset yrittävät ratkaista ongelmaa. Toisaalta taas positiivinen mieliala viestii siitä, että kaikki on hyvin, jolloin päätöksentekijöiden ei tarvitse jatkaa tilanteen ratkaisemista (Barsade & Gibson, 2007). Tämä saattaa johtaa siihen, että negatiivisen vastaanoton saaneet arvioinnit- tai johtopäätökset joskus hylätään, vaikkakin kyseiset vastaukset olisivat taloudellisesti kannattavampia (Kida, 2001). Tutkimuksessaan Kida keskittyi tarkastelemaan, kuinka interpersoonalliset sidokset vaikuttavat managerin budjetointi päätöksiin. Yleisen ilmapiirin huomioiminen koetaan tärkeäksi osaksi budjetointi päätöstä. Negatiivisen emotionaalisen vasteen saavat vaihtoehdot usein hylätään, jonka seurauksena tunnevastineet ovat keskeinen tekijä osana yksilön päätöksentekoprosessia (Kida, 2001). Toisaalta Carolsonin, Charilin ja Millerin mukaan hyvä mieliala lisää henkilön auttavaisuutta siinä määrin, että itse mielialaa kohottava kokemus itsessään tai muut tilanteen piirteet lisäävät joko positiivisen vahvistuksen saamiseen liittyvien huolenaiheiden näkyvyyttä tai käsitykset prososiaalisen reagoimisen palkitsemisarvosta (Carlson, Charlin & Miller, 1988).

4 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

4.1 Yhteenveto

Tutkimuksen tavoitteena oli syventyä, miten tunnetilojen vaikutuksia arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin käsitellään laskentatoimen kirjallisuudessa. Aihealueen ollessa edelleen tuore laskennan kontekstissa, tunnetilojen vaikutuksia arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin käsiteltiin pääosin laadun ja eettisyyden kautta. Tutkimus ei kuitenkaan rajautunut yksinään laskentatoimen kirjallisuuteen, vaan sitoutui tarkoituksenmukaisesti laajemmin ekonomiseen päätöksentekoon rahoituksen ja johtamisen saralla. Tutkimuskysymystä selvitettiin narratiivisen kirjallisuuskatsauksen avulla.

Tunteet ovat yksilökohtaisia koettuja tunnettuja kokemuksia. Ne ovat subjektiivisia, arvioivia ja riippumattomia niitä herättävistä aisteista, ajatuksista tai kuvista (APA, 2022). Riippumattomuudesta huolimatta, tunnetiloja on mahdollista oppia säätelemään ja kuuntelemaan. Tunteet ovat myös osana vaikuttamassa arviointi- ja päätöksentekotilanteisiimme. Bonnerin mukaan arviointi viittaa tyypillisesti ajatuksen mielipiteen tai arvion kohteesta, tapahtumasta tai muusta ilmiöstä (Bonner, 1999). Arviointiprosessia seuraa päätöksenteko, joka koostuu tälle aktiiviselle tiedon keruulle ja punnitsemisella, joita seuraa valintatilanne vaihtoehtojen väliltä (APA, 2022). Aivan kuten tunnetilat, tunnetilojen vaikutukset arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin ovat yksilöllisiä ja niitä on vaikea tarkasti ennakoida. Tunnetilojen suunnalla (positiivinen-negatiivinen) on vaikutuksia tapaamme toimia päätöksentekotilanteissa, mutta niin myös yksittäisten tuntemuksilla, jotka aktivoimista erilaisia tiedostettuja ja tiedostamattomia prosesseista. Tunnetilojen intensiteetillä eli voimakkuudella on myös merkitystä päätöksentekotilanteisiin.

Tunnetilat ovat merkittävimpien ja vähiten tutkittujen aiheiden joukossa laskentatoimen kirjallisuudessa tähän päivään saakka (Nelson & Tan, 2005). Tunnetilojen vaikutukset laadukkuuteen (tarkkuuteen/tehokkuuteen) arviointi- ja päätöksentekotilanteissa ovat pääpiirtein yhtenevät tutkimusten välillä. Keskeisiä ja yhtenäisiä havaintoja tutkimuksista löytyy riskinoton piiristä. Arviointitilanteissa negatiivisella mielialalla olleet toimijat olivat keskimäärin taipuvaisia näkemään kielteiset tapahtumat todennäköisempinä ja päinvastoin positiivisen mielialan päätöksentekijät olivat taipuvaisia yliarvioimaan myönteiset tapahtumat (Wright & Bower, 1992, Mittal & Ross, 1998,

Bhattacharjee & Kimberly K. Moreno, 2013, Chung, Cohen & Monroe, 2008). Kyse ei ole vain taipumuksista arviointitilanteessa tapahtuvasta tunnemanipulaatiosta, vaan myös negatiivisia tunnevasteita aiheuttavia vaihtoehtoja vältellään päätöksentekotilanteissa (Moreno, Kida & Smith, 2002, Johnson & Tversky, 1983). Tunnetilat vaikuttavat myös riskinoton määrään (Isen, 1984). Tunnetilat vaikuttavat myös arviointitilanteessa siihen, mitä kaikkea tietoa päätöksentekoon sisällytetään. Keskimäärin kokeneemmat päätöksentekijät olivat tunnetilojen aiheuttamille arviointiväärityksille ja irrelevantille tunnelatautuneelle informaatiolle immuunimpia kuin kokemattomammat päätöksentekijät (Bhattacharjee & Moreno 2002). Tunnetilat vaikuttavat myös tiedonhaku tehokkuuteen. Negatiivisen mielialan toimijat löysivät keskimäärin tehokkaammin oleellisen tiedon, kuin positiivisen mielialan toimijat (Blay, Kadous & Sawers, 2012).

Raghunathanin ja Phamin mukaan tunnetilat luovat erinäisiä motivaatiotaipumuksia. Pelko ja ahdistus ovat luonteeltaan tuntemuksia, joista halutaan lähtökohtaisesti eroon päätöksenteossa ja suru luo palkintomotivaatioita, minkä vuoksi surulliset päätöksentekijät ovat taipuvaisempi riskinottoon, kuin esim. ahdistuneet päätöksentekijät (Raghunathan & Pham, 1999). Myös Tafflerin, Crawfordin ja Eshraghin mukaan pelon tunteiden vahvistuessa päätöksentekijät välttelevät riskinottoa ja näkevät riskit vakavampina (Taffler, Crawford & Eshraghi, 2017). Ciancin ja Bierstakerin tutkimuksessa tunnetiloilla nähtiin olevan vaikutusta paitsi hypoteesin luomistarkkuuteen, mutta myös päätöksenteon eettisyyteen. Heidän tutkimuksensa mukaan positiiviset tuntemukset tuottaa eettisesti parempia lopputuloksia, mutta hypoteesin luontitehtävässä he eivät pärjänneet yhtä hyvin, kuin negatiivisen mielialan arvioijat. Toisaalta negatiivisen mielialan omaavat arvioijat eivät pärjänneet eettisistä tehtävistä yhtä hyvin kuin positiivisen mielialan toimijat (Cianci & Bierstaker, 2009). Hypoteesin muodostamisessa negatiiviset tunnetilat pärjäsivät paremmin kuin positiiviset tunnetilat, mutta Bhattacharjeen ja Morenon mukaan suurin osa tutkimuksesta tukee positiivisten tunnetilojen ja luovuuden välistä myönteistä suhdetta (Bhattacharjee & Moreno, 2002).

Tunnetiloilla on myös vaikutusta arviointi- ja päätöksentekoprosessin eettisyyteen. Tunnetilat ovat osa eettistä päätöksentekoprosessia, jossa tunnetilat varoittavat eettisistä dilemmoista (Gaudine & Thorne, 2001 ja Curtis, 2006). Tunnetiloilla on vaikutusta myös muiden epäeettiseen toimintaan puuttumisella. Positiiviset tunnetilat lisäävät herkkyyttä reagoida muiden epäeettiseen toimintaan ja puuttua epäeettiseen toimintaan (Reckers-Sauciuc & Lowe, 2010). Positiivinen mieliala auttaa myös vastustamaan painetta esimieheltä epäeettiseen toimintaan (Johnson, Lowe & Reckers, 2016) – positiivinen mieliala auttaa yleisesti puuttumaan ongelmiin ja ratkaisemaan niitä (Fiske & Taylor, 1991, Bhattacharjee & Moreno 2002). Yleisesti positiivisen mielialan ja rehellisyyden välillä

näyttäisi myös olevan korrelaatiota (Blay, Douthit, Fulmer & Bachman, 2018). Toisaalta kielteisiä tunnetiloja on haluttu pitää yrityksissä yllä työntekijöiden passivoitumisen estämiseksi ja yritysten maineen suojelemiseksi, vaikkakin kielteiset tunnetilat saattavat luoda riskien välttelyä työntekijöiden vastuualueilla (Guénin-Paracini, Malsch & Paillé, 2014). Myös erinäiset tutkimukset puoltavat positiivisen ilmapiirin puolesta, niin auttamishalukkuuden, ongelmiin puuttumisen kuin hyvinvoinnin kannalta (Garcia & Herrbach, 2010, Barsade & Gibson, 2007, Carlson, Charlin & Miller, 1988, Kida, 2001).

4.2 Johtopäätökset

Tutkimuksen aineistoon perusteella tunnetilojen vaikutukset arviointi- ja päätöksentekotilanteiden laatuun ja eettisyyteen ovat moninaiset. Aineiston mukaan on pääteltävissä, että tunnetilat vaikuttivat molempiin, päätöksenteon laatuun ja luontoon. Vaikkakin aineiston perusteella on mahdotonta tehdä tilannesidonnaisia pelkistyksiä, on aineistossa havaittavissa suuntaa antavia jatkuvuuksia tunnetilojen keskimääräisistä vaikutuksista arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin. Tunnetilojen vaikutukset laskennallisen arviointi- ja päätöksentekotilanteen laatuun jakautuivat aineistossa karkeasti riskinoton määrään ja arvioinnin tarkkuuteen.

Aineiston perusteella tunnetiloilla on vaikutusta arviointi- ja päätöksentekotilanteessa riskinoton määrään ja luonteeseen. Keskimäärin negatiiviset tunnetilat lisäävät riskinoton halukkuutta. Negatiivisen tunnetilan arvioijat olivat keskimäärin taipuvaisempia suosimaan korkean riskin ja korkean tuottavuuden vaihtoehtoja. Tätä vastoin, positiivisen mielialan arvioijat lähtökohtaisesti halusivat säilyttää nykytilan, joka johtaa riskinoton välttelyyn. Tunnetilojen vaikutukset riskinottoon eivät olleet kuitenkaan yksisuuntaiset aineistoissa. Esimerkiksi Lernerin ja Keltnerin mukaan pelon tunteet saavat ihmisiä välttelemään riskinottoa, sillä riskinoton vaikutukset koetaan vakavampina (Lerner & Keltner, 2001). Osana riskinottoon johtavaa päätöksentekoa on arviointitilanne. Myös tunnelatautuneen informaation kohdalla, negatiivisia tunteita tuottava informaatio saattoi vaikuttaa riskiarvioon. Negatiivisia tunteita herättävän informaation kohdalla kokeneemmat laskennan ammattilaiset pystyivät ohittamaan tunteiden vaikutukset riskiarvioon. Kokemattomammat laskennan ammattilaiset olivat taipuvaisempia sisällyttämään informaation negatiivisen sävyn osaksi riskianalyysia, johtaen alhaisempaan riskinottoon. Aineiston mukaan riskinoton luonteeseen vaikuttavat diskreetit tunnetilat. Surullisuus altistaa riskinottajan palkitsevuuskeskeiseksi, jolloin halutaan korkeampi tuottoja ja sitä vasten korkeampia riskejä.

Toisaalta ahdistuksen tunne tuottaa arviointitilanteissa keskimäärin selkeyden luontia, jolloin tilanteesta halutaan eteenpäin, mutta alhaisella riskillä (Raghunathan & Pham, 1999).

Korkean riskiympäristön tiedonhakutilanteessa negatiivisen mielialan omaavat toimijat toimivat tehokkaammin (Blay, Kadous & Sawers, 2012). Tämänkaltaisia tutkimustuloksia saattaa selittää dual-process teoria. Schwartzin mukaan (Schwartz 2002) negatiiviset tuntemukset aktivoivat hermeneuttista ja analyttistä systeemiä 2, jolloin arviointia tehdään analyttisemmin. Myös Ciancin ja Bierstakerin tutkimuksen (Cianci & Bierstaker, 2009) löydökset tukevat negatiivisen mielialan myönteisiä vaikutuksia arviointitilanteen laadullisuudesta, missä negatiivinen mieliala johti tarkempaan hypoteesin luontiin. Tämänkaltaiset löydökset asettavat kysymyksen, minkälaista työpaikan ilmapiiriä tulisi suosia? Bagleyn mukaan useat vastuullisuudet työpaikalla luovat negatiivisia tunnetiloja, joilla on kielteisiä vaikutuksia eteenkin kokemattomampien työskentelijöiden työtuloksien laatuun, toisinkuin kokeneempiin työskentelijöihin. Aineiston perusteella vaikuttaisi siltä, että alemman vaatavuustason arviointi- ja päätöksentekotilanteissa positiiviset tuntemukset edesauttavat suoriutumisessa. Tätä vastoin, korkeamman vaatavuustason tilanteissa negatiiviset tuntemukset kohentavat arviointi- ja päätöksenteon laatua.

Toisaalta myös tutkimus yhä monimutkaisempien arviointi- ja päätöksentekotilanteiden osalta on alussa. Tutkimuksen aineiston mukaan positiiviset tuntemukset kohentavat ajatusvariaatioiden määrää ja luovuutta, kannustavat lähestymään vaikeita päätöksentekotilanteita ja saattavat luoda tasaisempaa ja nopeampaa suorituskkyä.

Tutkimusaineiston perusteella tunnetilojen vaikutukset päätöksenteon eettisyyteen näyttäytyivät johdonmukaisemmilta, kuin tunnetilojen vaikutukset arviointi- ja päätöksenteon laatuun. Keskimäärin positiiviset tunnetilat johtivat eettisenpään päätöksentekoon ja epäeettiseen toimintaan puuttumiseen. Aineistossa positiiviset tunnetilat johtivat taipumukseen konservatiivisempiin arvioihin, epäeettisen toiminnan raportointi herkkyyteen ja epäeettiseen toimintaan puuttumiseen ja esihenkilöiden epäeettisten velvoitteiden vastustamiseen. Toisaalta positiiviset tunnetilat saattoivat johtaa ylioptimistiseen tai "kaikki hyvin"-ajatteluun.

Negatiiviset tunnetilat saattoivat nostaa valppautta eettisessä päätöksenteossa, mutta yleisesti negatiivisten tunnetilojen vaikutukset eettiseen päätöksentekoon ja toimintaan olivat aineiston mukaan kielteisiä. Negatiiviset tuntemukset aiheuttivat taipumusta ongelmien välttelyyn, epäeettisen toiminnan hyväksymiseen, esihenkilön epäeettisiin vaatimuksiin suostumista ja epäkonservatiiviseen

arviointiin. Toisaalta aineiston mukaan voimme päätellä myös, että diskreettien tunteiden vaikutukset arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin ovat hienojakoisemmat ja vaativat yhä lisätutkimusta niin tieteellisesti käsiteltyjen tunteiden, kuin käsittelemättömien tuntemusten suhteen.

Tutkimustulosten tulkinnassa on huomioitava tutkimuksen kvalitatiivinen muoto, jolloin tutkimustulokset eivät ole yleistettävissä. Toisekseen tutkimustulokset koskevat keskimääräisiä taipumuksia tutkimusjoukossa, eikä yksittäisen osallistujan tunnetilojen vaikutuksista hänen päätöksentekonsa laatuun tai eettisyyteen voida tehdä yleistettäviä johtopäätöksiä.

Käyttäytymislaskentatieteellisen kirjallisuuden tavassa käsitellä tunteiden vaikutuksia arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin on muovaantunut vuosien saatossa. Jonkinlaisena pelkistävänä johtopäätöksenä käyttäytymislaskentatieteen aikaisemman tutkimuksen luonteen sävystä voimme todeta, että tutkittavien rationaalisten toimijoiden arviointikykyyn vaikuttavien tuntemusten rooli tunnistettiin ja tunnustettiin. Tunnetilojen roolia pidettiin selkeästi enemmän arviointitilanteeseen kielteisenä kuin myönteisenä. Tutkimus on siirtynyt nähdäkseni kohti aidosti holistisempaa kuvaa päätöksentekoyksiköstä. On siirrytty kohti kuvaa, jossa nämä emotionaaliset toimijat nähtiin jopa tehokkaina agentteina, joiden tunteiden moninaiset vaikutukset tunnistetaan. On siirrytty jopa kohti kuvaa, jossa tunnetiloja pidetään välttämättömänä osana päätöksentekoprosesseja. Kuitenkin tunnetiloja tutkivat laskentatoimen tutkijat yleensä tunnustavat tutkimusparadigmojen moninaisuuden ja voivat viitata erilaisiin metodologisiin lähestymistapoihin perustuviin tutkimuksiin. He eivät tyypillisesti ota kantaa ideoihin, argumentteihin ja havaintoihin, jotka perustuvat poikkeaviin ontologisiin ja epistemologisiin oletuksiin. Tämä saattaa selittää sen, miksi laskentatoimen kirjallisuudessa tunnistetusta emotionaalisesta suuntauksesta huolimatta on väitetty, että tunnetilojen vaikutukset osana laskentatoimen arviointia ja päätöksentekoa on jätetty huomattavasti käsittelemättä.

Toinen keskeinen kehitysaskel on nähdäkseni tavoissa, joilla tunneilmiöt vaikuttavat päätöksentekotilanteisiin. Aikaisempi tutkimus näyttäisi keskittyvän arviointi- ja päätöksentekotilanteen laadullisuuteen. Tämä on nähdäkseni luonnollinen kehitysaskel tutkimukselle, jota ajaa motiivi tunteiden kielteisistä vaikutuksista. Tunnetilojen vaikutuksia tutkittiin enemmän riskien ja tehokkuuden näkökulmasta. Kuitenkin tutkimusalan kehittyessä ja tiedon lisääntyessä tunnetilojen vaikutuksista arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin, tutkimuskohteet ovat alkaneet siirtymään kohti eettisyyttä ja vastuullisuutta.

Kolmantena keskeisenä huomiona tutkimusalan kehityksestä on tutkimuskohteiden muuttuminen. Perinteisesti laskentatoimen tunnetilatutkimuksessa kohteena ovat toimineet yksilöt. Tutkimuskohteet ovat kuitenkin laajentuneet vuosien varrella kohti tunneympäristövaikutuksia.

4.3 Jatkotutkimusmahdollisuuksista

Jatkotutkimusmahdollisuuksia ovat niin diskreettien tunteiden moninaisuudessa, kuin arviointi- ja päätöksentekotilanteen luonteessa. Laskentatoimen tutkimukselle on tilaa erilaisten diskreettien tunteiden suhteen, kuten viha, inho tai yllättyneisyys. Myös erilaiset sekoittuneet tuntemukset ovat mahdollisia tutkimuskohteita. Vaikka eri tasoisista arviointi- ja päätöksentekotilanteista löytyykin jo tutkimusta, on yhä monimutkaisempien arviointi- ja päätöksentekotilanteiden tutkimuksessa jatkumahdollisuuksia. Eteenkin tunnetilojen vaikutukset luovuuteen osana arviointi- ja päätöksentekotilanteita on mahdollinen jatkotutkimuksen kannalta.

Tunnetilojen ja kognitiivisten puolueellisuuksien ja taipumusten yhteistutkiminta on tähän päivään asti vähäistä, ja näiden yhteistutkimus on yksi mahdollinen tulevaisuuden tutkimusalueista. Tutkimuskenties siitä, minkä kaltaiset tunnetilat korostavat haitallisia taipumuksia tai huonoa heuristiikkaa. Tällaisessa tutkimuksessa voimme tukeutua neurotieteelliseen lähestymiseen, jossa on muitakin jatkotutkimusmahdollisuuksia. Neurotieteellisellä tutkimuksella, tunnetilojen vaikutuksista yksilön arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin, on mahdollista standardisoida käyttäytymislaskentatieteellinen tutkimus uudella tavalla.

Ylikansallinen tutkimus tunteiden vaikutuksista laskennallisiin arviointi- ja päätöksentekotilanteisiin on mahdollinen jatkotutkimuksen kannalta. Onko eri kulttuureiden välillä huomattavissa eroavaisuuksia tunnetilojen vaikutuksissa. Eteenkin eettisen päätöksenteon suhteen, onko eri kulttuurien ja kansallisuuksien välillä huomattavissa eroavaisuuksia? Jos on, niin minkälaista työilmapiiriä kansainvälisten yhtiöiden tulisi suosia?

LÄHTEET

- Ackert, Lucy F; Church, Bryan K ; Deaves, Richard. Emotion and financial markets. *Economic review* (Atlanta, Ga.), 2003, Vol.88 (2), p.33
- Agyemang, I., Bay, D. D., Cook, G. L., & Pacharn, P. (2019). Individual Donor Support for Nonprofits: The Roles of Financial and Emotional Information. *Behavioral Research in Accounting*, 31(1), 41–54. <https://doi.org/10.2308/bria-52233>
- American Psychological Association. APA Dictionary of Psychology (haettu 1.7. - 30.11.2022). <https://dictionary.apa.org>
- Andor Tuni (1.7.- 15.12. 2022). https://andor.tuni.fi/discovery/search?vid=358FIN_TAMPO:VU1
- Ari Salminen (2011) Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf (Haettu 30.11.2022)
- Bagley, P. L. (2010). Negative Affect: A Consequence of Multiple Accountabilities in Auditing. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 29(2), 141–157. <https://doi.org/10.2308/aud.2010.29.2.141>
- Barbara L. Fredrickson (2001). The Role of Positive Emotions in Positive Psychology, The Broaden-and-Build Theory of Positive Emotions. *The American psychologist*, 2001, Vol.56 (3), p.218-226
- Barsade, S. G., & Gibson, D. E. (2007). Why Does Affect Matter in Organizations? *Academy of Management Perspectives*, 21(1), 36–59. <https://doi.org/10.5465/amp.2007.24286163>
- Baxter, J., Carlsson-Wall, M., Chua, W. F., & Kraus, K. (2019). Accounting and passionate interests: The case of a Swedish football club. *Accounting, Organizations and Society*, 74, 21–40. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2018.08.002>
- Bhattacharjee, S., Moreno, K. K., & Riley, T. (2012). The Interplay of Interpersonal Affect and Source Reliability on Auditors' Inventory Judgments*: Interpersonal Affect and Source Reliability. *Contemporary Accounting Research*, 29(4), 1087–1108. <https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.2011.01139.x>
- Bhattacharjee, Sudip; Moreno, Kimberly (2002). The impact of affective information on the professional judgments of More Experienced and Less Experienced Auditors. *Journal of Behavioral Decision Making*; 15, 4; ProQuest pg. 361
- Bierstaker, J. L., Hanes-Downey, D., Rose, J. M., & Thibodeau, J. C. (2018). Effects of Stories and Checklist Decision Aids on Knowledge Structure Development and Auditor Judgment. *Journal of Information Systems*, 32(2), 1–24. <https://doi.org/10.2308/isys-51913>
- Birnberg, J. G. (2011). A Proposed Framework for Behavioral Accounting Research. *Behavioral Research in Accounting*, 23(1), 1–43. <https://doi.org/10.2308/bria.2011.23.1.1>
- Blay, A. D., Kadous, K., & Sawers, K. (2012). The impact of risk and affect on information search efficiency. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 117(1), 80–87. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2011.09.003>
- Blay, A., Douthit, J., & Fulmer, B. (2019). Why don't people lie? Negative affect intensity and preferences for honesty in budgetary reporting. *Management Accounting Research*, 42, 56–65. <https://doi.org/10.1016/j.mar.2018.05.001>
- Boedker, C., & Chua, W. F. (2013). Accounting as an affective technology: A study of circulation, agency and entrancement. *Accounting, Organizations and Society*, 38(4), 245–267. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2013.05.001>
- Bonner, S. E. (1999). Judgment and Decision-Making Research in Accounting. *Accounting Horizons*, 13(4), 385–398. <https://doi.org/10.2308/acch.1999.13.4.385>
- Carlson, M., & Charlin, V. (ei pvm.). *Positive Mood and Helping Behavior: A Test of Six Hypotheses*. 19.

- Chung, Janne O Y; Cohen, Jeffrey R; Monroe, Gary S Auditing (2008). The Effect of Moods on Auditors' Inventory Valuation Decisions. 27, 2; ProQuest Central pg. 137
- Cianci, A. M., & Bierstaker, J. L. (2009). The Impact of Positive and Negative Mood on the Hypothesis Generation and Ethical Judgments of Auditors. *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 28(2), 119–144. <https://doi.org/10.2308/aud.2009.28.2.119>
- Curtis, M.B., 2006, 'Are audit-related ethical decisions dependent upon mood?' Vol.68 (2), p.191-209
- Dănescu, T., Constantinescu, L., & Matei, B. R. (2022). A Structured Perspective on Behavioral Accounting Research. *CECCAR Business Review*, 3(2), 67–72. <https://doi.org/10.37945/cbr.2022.02.08>
- De Jaegher, H., Di Paolo, E., & Gallagher, S. (2010). Can social interaction constitute social cognition? *Trends in Cognitive Sciences*, 14(10), 441–447. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2010.06.009>
- Ding, S., & Beaulieu, P. (2011). The Role of Financial Incentives in Balanced Scorecard-Based Performance Evaluations: Correcting Mood Congruency Biases. *Journal of Accounting Research*, 49(5), 1223–1247. <https://doi.org/10.1111/j.1475-679X.2011.00421.x>
- Einhorn, H. J. (1976). A Synthesis: Accounting and Behavioral Science. *Journal of Accounting Research*, 14, 196. <https://doi.org/10.2307/2490452>
- Enachescu, J., Olsen, J., Kogler, C., Zeelenberg, M., Breugelmans, S. M., & Kirchler, E. (2019). The role of emotions in tax compliance behavior: A mixed-methods approach. *Journal of Economic Psychology*, 74, 102194. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102194>
- Forgas, J. P. (1995). *Mood and Judgment: The Affect Infusion Model (AIM)*. 28.
- Forgas, J.P. (1998). On feeling good and getting your way: Mood effects on negotiator cognition and bargaining strategies. *Journal of personality and social psychology*, Vol.74 (3), p.565-577
- Garcia, A., & Herrbach, O. (2010). Organisational commitment, role tension and affective states in audit firms. *Managerial auditing journal*, 2010, Vol.25 (3), p.226-239
- Gaudine, Alice; Thorne, Linda (2001). Emotion and ethical decision-making in organizations: JBM. *Journal of Business Ethics* 31, 2; ProQuest pg. 175
- Guénin-Paracini, H., Malsch, B., & Paillé, A. M. (2014). Fear and risk in the audit process. *Accounting, Organizations and Society*, 39(4), 264–288. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2014.02.001>
- Hellmann A. (2013) Behavioral Accounting. Business Economics in a Rappidly-changing World. Nova Science Publishers, Inc
- Hirshleifer, D., & Teoh, S. H. (2009). The Psychological Attraction Approach to Accounting and Disclosure Policy. *Contemporary Accounting Research*, 26(4), 1067–1090. <https://doi.org/10.1506/car.26.4.3>
- Ilkka Niiniluoto (1980), Johdatus tieteenfilosofiaan; Käsitteen- ja teorianmuodostus. Otava Oy
- Isen, A.M. (2004). Some perspectives on positive feelings and emotions: Positive affect facilitates thinking and problem solving. *Feelings and Emotions*, 2004, p.263-281
- Isen, A. M., & Daubman, K. A. (1984). The influence of affect on categorization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(6), 1206–1217
- Johnson, E. N., Lowe, D. J., & Reckers, P. M. J. (2016). The Influence of Mood on Subordinates' Ability to Resist Coercive Pressure in Public Accounting. *Contemporary Accounting Research*, 33(1), 261–287. <https://doi.org/10.1111/1911-3846.12141>
- Johnson, E. J., & Tversky, A. (1983). Affect, generalization, and the perception of risk. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(1), 20–31. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.45.1.20>
- Johnson, Eric N. ; Lowe, D. Jordan; Reckers, Philip M. J. The Influence of Mood on Subordinates' Ability to Resist Coercive Pressure in Public Accounting. *Contemporary accounting research*, 2016, Vol.33 (1), p.261-287

- Joyce, E. J., & Biddle, G. C. (1981). Are Auditors' Judgments Sufficiently Regressive? *Journal of Accounting Research*, 19(2), 323. <https://doi.org/10.2307/2490868>
- Kahneman, D. (2003). Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics. *American Economic Review*, 93(5), 1449–1475. <https://doi.org/10.1257/000282803322655392>
- Kahneman Daniel, Gilovich Thomas (2002): *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgement*. Cambridge University Press
- Kida, Thomas E; Moreno, Kimberly K;Smith, James F (2001). The influence of affect on managers capital-budgeting decisions. *Contemporary Accounting Research*; 18, 3; ProQuest pg. 477
- Lerner, J. S., & Keltner, D. (2001). Fear, anger, and risk. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(1)
- Luft, J., Shields, M. D., & Libby, T. (2011). Psychology Models of Management Accounting. *The Accounting Review*, 86(3), 1117–1119. <https://doi.org/10.2308/accr.00000035>
- Meyer, M., & Rigsby, J. T. (2001). A Descriptive Analysis of the Content and Contributors of Behavioral Research in Accounting 1989–1998. *Behavioral Research in Accounting*, 13(1), 253–278. <https://doi.org/10.2308/bria.2001.13.1.253>
- Michael Carlson, Ventura Charlin, and Norman Miller (1988). Positive Mood and Helping Behavior: A Test of Six Hypotheses. *Journal of personality and social psychology*, 1988, Vol.55 (2), p.211-229
- Mittal, V., & Ross, W. T. (1998). The Impact of Positive and Negative Affect and Issue Framing on Issue Interpretation and Risk Taking. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 76(3), 298–324. <https://doi.org/10.1006/obhd.1998.2808>
- Moreno, K., Kida, T., & Smith, J. F. (2002). The Impact of Affective Reactions on Risky Decision Making in Accounting Contexts. *Journal of Accounting Research*, 40(5), 1331–1349. <https://doi.org/10.1111/1475-679X.t01-1-00056>
- Morewedge, C. K., & Kahneman, D. (2010). Associative processes in intuitive judgment. *Trends in Cognitive Sciences*, 14(10), 435–440. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2010.07.004>
- Mrkva, K., Ramos, J., & Van Boven, L. (2020). Attention influences emotion, judgment, and decision making to explain mental simulation. *Psychology of Consciousness: Theory, Research, and Practice*, 7(4), 404–422. <https://doi.org/10.1037/cns0000221>
- Nofsinger, J. R. (2005). Social Mood and Financial Economics. *Journal of Behavioral Finance*, 6(3), 144–160. https://doi.org/10.1207/s15427579jpfm0603_4
- Raghunathan, R., & Pham, M. T. (1999). All Negative Moods Are Not Equal: Motivational Influences of Anxiety and Sadness on Decision Making. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 79(1), 56–77. <https://doi.org/10.1006/obhd.1999.2838>
- Reckers-Sauciuc, A. K., & Lowe, D. J. (2010). The influence of dispositional affect on whistleblowing. *Advances in Accounting*, 26(2), 259–269. <https://doi.org/10.1016/j.adiac.2010.05.005>
- Repenning, N., Löhlein, L., & Schäffer, U. (2022). Emotions in Accounting: A Review to Bridge the Paradigmatic Divide. *European Accounting Review*, 31(1), 241–267. <https://doi.org/10.1080/09638180.2021.1908906>
- Shawver, T., & Clements, L. H. (2012). *How Do Emotions Affect Ethical Evaluations for Accountants?* 4(1), 19.
- Shiller, R. J. (ei pvm.). *Measuring Bubble Expectations and Investor Confidence*. 13.
- Shleifer, A. (2012). Psychologists at the Gate: A Review of Daniel Kahneman's *Thinking, Fast and Slow*. *Journal of Economic Literature*, 50(4), 1080–1091. <https://doi.org/10.1257/jel.50.4.1080>
- Shohamy, D., & Adcock, R. A. (2010). Dopamine and adaptive memory. *Trends in Cognitive Sciences*, 14(10), 464–472. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2010.08.002>

- Singh, B. (2021). A Bibliometric Analysis of Behavioral Finance and Behavioral Accounting. *American Business Review*, 24(2), 198–230. <https://doi.org/10.37625/abr.24.2.198-230>
- Slovic, P., Finucane, M. L., Peters, E., & MacGregor, D. G. (2007). The affect heuristic. *European Journal of Operational Research*, 177(3), 1333–1352. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2005.04.006>
- Slovic, Paul; Finucane, Melissa L ; Peters, Ellen ; Macgregor, Donald G. The Affect Heuristic. The Construction of Preference, 2006, p.434-453
- Staw, B. M., & Barsade, S. G. (ei pvm.). *Affect and Managerial Performance: A Test of the Sadder-but-Wiser vs. Happier-and-Smarter Hypotheses*. 29.
- Susanne K. Vosburg (1998). The Effects of Positive and Negative Mood on Divergent-Thinking Performance. *Creativity research journal*, 1998, Vol.11 (2), p.165-172
- Schwartz, N., 2002, ‘Feelings as information: Moods influence judgments and processing Strategies’, in T. Gilovich, D. Griffin and D. Kahneman (eds.), *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgment* p. 534-547
- Sturdy, Andrew (2003). Knowing the unknowable? A discussion of methodological and ... *Organization*; 10, 1; ProQuest pg. 81
- Taffler, R. J., Spence, C., & Eshraghi, A. (2017). Emotional economic man: Calculation and anxiety in fund management. *Accounting, Organizations and Society*, 61, 53–67. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2017.07.003>
- Thaler, R. H. (ei pvm.). *From Homo Economicus to Homo Sapiens*. 30.
- Thorne, L. (2017). *The Routledge Companion to Behavioural Accounting Research* (T. Libby, Toim; 1. p.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315710129>
- Vigoda-Gadot, Eran; Meisler, Galit (2010). Emotions in Management and the Management of Emotions: The Impact of Emotional Intelligence and Organizational Politics on Public Sector Employees *Public Administration Review*. 70, 1; ProQuest pg. 72
- Wright, W. F., & Bower, G. H. (1992). Mood effects on subjective probability assessment. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 52(2), 276–291. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(92\)90039-A](https://doi.org/10.1016/0749-5978(92)90039-A)